Honoré de BALZAC

A doua familie

Une double famille 1830

Strada Tourniquet1-Saint-Jean – odinioară una dintre străzile cele mai întortocheate şi mai întunecoase ale vechiului cartier care înconjoară Primăria – şerpuia de-a lungul micilor grădini ale Prefecturii Parisului şi da în strada Martroi, tocmai la colţul unui zid, dărâmat astăzi. În locul acesta, se vedea bariera de în care s-a tras numele străzii şi care n-a fost desfiinţată decât în 1823, când oraşul Paris a clădit pe locul unei grădiniţe ce ţinea de Primărie, o sală de bal pentru serbarea dată în onoarea ducelui de Angouleme la întoarcerea lui din Spania2. Strada Tourniquet, în partea ei cea mai lată, la ieşirea din strada Tixeranderie, nu avea decât o lăţime de cinci picioare. Astfel că, pe vreme ploioasă, o apă murdară scălda partea de jos a caselor vechi ce mărgineau această stradă, luând cu ea gunoaiele puse de fiecare gospodină la colţul casei. Căruţele cu gunoi nu puteau trece pe-acolo, locuitorii îşi puneau nădejdea în vreo furtună ca să le cureţe strada, veşnic plină de noroi. Dar cum putea fi curată? Vara, când soarele îşi arunca din plin razele asupra Parisului, o perdea de aur scânteia ca ascuţişul unei săbii, luminând pentru o clipă întunericul acestei străzi, fără a putea usca umezeala de totdeauna, ce se întindea de la parter până la catul întâi al acelor case tăcute şi negre. Locuitorii, care în luna iunie îşi

Honoré de BALZAC

A doua familie

Une double famille 1830

Strada Tourniquet1-Saint-Jean – odinioară una dintre străzile cele mai întortocheate şi mai întunecoase ale vechiului cartier care înconjoară Primăria – şerpuia de-a lungul micilor grădini ale Prefecturii Parisului şi da în strada Martroi, tocmai la colţul unui zid, dărâmat astăzi. În locul acesta, se vedea bariera de în care s-a tras numele străzii şi care n-a fost desfiinţată decât în 1823, când oraşul Paris a clădit pe locul unei grădiniţe ce ţinea de Primărie, o sală de bal pentru serbarea dată în onoarea ducelui de Angouleme la întoarcerea lui din Spania2. Strada Tourniquet, în partea ei cea mai lată, la ieşirea din strada Tixeranderie, nu avea decât o lăţime de cinci picioare. Astfel că, pe vreme ploioasă, o apă murdară scălda partea de jos a caselor vechi ce mărgineau această stradă, luând cu ea gunoaiele puse de fiecare gospodină la colţul casei. Căruţele cu gunoi nu puteau trece pe-acolo, locuitorii îşi puneau nădejdea în vreo furtună ca să le cureţe strada, veşnic plină de noroi. Dar cum putea fi curată? Vara, când soarele îşi arunca din plin razele asupra Parisului, o perdea de aur scânteia ca ascuţişul unei săbii, luminând pentru o clipă întunericul acestei străzi, fără a putea usca umezeala de totdeauna, ce se întindea de la parter până la catul întâi al acelor case tăcute şi negre. Locuitorii, care în luna iunie îşi aprindeau lămpile la ora cinci, nu le stingeau niciodată iarna.

Astăzi încă, trecătorul inimos care porneşte din Marais3 pe cheiuri, luând-o de la capătul străzii Chaume, pe străzile Homme-Armé, Billettes şi Deux-Portes, dând în strada Tourniquet, va crede că a mers doar pe sub nişte hrube.

Aproape toate străzile vechiului Paris, a cărui strălucire a fost atât de mult lăudată în cronici, semănau cu acest labirint umed şi întunecos, în care iubitorii de trecut se mai pot încă minuna de unele ciudăţenii istorice. Astfel, când casa aşezată pe colţul făcut de strada Tourniquet cu strada Tixeranderie mai era în fiinţă, privitorii vedeau urmele a două inele groase de fier prinse în zid, rămăşiţă a acelor lanţuri pe care paznicul cartierului le întindea în fiecare seară pentru pază.

Casa aceasta, vrednică de a fi privită din pricina vechimii ei, fusese clădită cu o prevedere care dovedea starea nesănătoasă a acestor locuinţe vechi, deoarece, pentru a întări parterul, se ridicaseră bolţile pivniţei cam cu două picioare deasupra pământului, ceea ce te făcea să urci trei trepte ca să intri în casă. Pervazul uşii de la intrare se rotunjea ca o boltă, în semicerc, a cărei cheie era împodobită cu un cap de femeie şi cu nişte arabescuri roase de vreme. Trei ferestre, cu pervazul la înălţimea unui stat de om, ţineau de o mică locuinţă, aşezată în acea parte a casei care dădea pe strada Tourniquet, de unde îi venea lumina. Ferestrele acelea dărăpănate erau apărate de drugi groşi de fier, destul de rari şi care încheiau cu o măciulie rotundă, ca acelea ce se văd la zăbrelele brutarilor.

Dacă în timpul zilei vreun trecător curios arunca o privire în cele două camere din care se compunea locuinţa, îi era cu neputinţă să vadă ceva, fiindcă era nevoie de soarele de iulie ca să poată descoperi în camera de-a doua cele două paturi acoperite cu postav verde şi alăturate sub tăbliile de lemn care căptuşeau o firidă veche; seara însă, pe la orele trei, de îndată ce se aprindea lumânarea, se putea zări prin fereastra primei odăi o femeie bătrână, aşezată pe un scăunel în colţul vetrei, unde sufla într-o sobiţă pe care

fierbea încet o tocană, cum se pricep că facă portăresele. Câteva vase de bucătărie şi unelte de gospodărie, agăţate în fundul odăii, se desluşeau în umbră. La ora aceea, o masă veche aşezată pe două picioare puse cruciş, fără faţă de masă, era împodobită cu câteva tacâmuri de cositor şi eu mâncarea pregătită de bătrână. Trei scaune proaste mobilau odaia aceasta, care slujea totodată de bucătărie şi de sufragerie. Deasupra vetrei se găsea un ciob de oglindă, un amnar, trei pahare, chibrituri şi o oală mare albă, hârbuită. Podeaua odăii, însă, vasele, vatra, totul te incinta prin buna rânduială şi economia care domnea în acest cămin rece şi întunecos.

Chipul palid şi zbârcit al bătrânei se potrivea cu întunecimea străzii şi cu rugina casei. Văzând-o nemişcată pe scaun, ai fi zis că face parte din casa aceasta, ca un melc în găoacea lui; chipul ei, pe care răzbea un fel de expresie nelămurită de răutate de sub o blândeţe prefăcută, era încununat cu o bonetă de tul, rotundă şi turtită, care îi ascundea prea puţin părul alb; ochii mari şi cenuşii erau la fel de liniştiţi ca şi strada: şi numeroasele zbârcituri de pe obraz semănau cu crăpăturile pereţilor.

Fie că se născuse în sărăcie, fie că decăzuse dintr-o trecută strălucire, părea de mult împăcată cu trista ei soartă.

De la răsăritul soarelui şi până seara, în afară de timpul când pregătea masa sau când se ducea, purtând un coş, să cumpere merinde, bătrâna asta şedea în cealaltă cameră, dinaintea ultimei ferestre, în faţa unei fete tinere. La orice ceas al zilei, trecătorii zăreau pe tânăra lucrătoare, aşezată într-un jeţ vechi de catifea roşie, cu grumazul aplecat pe un gherghef de brodat, lucrând cu râvnă. Maică-sa avea şi ca un gherghef verde pe genunchi şi se îndeletnicea cu facerea tulului, dar degetele ei mânuiau anevoie ghemele. Vederea îi slăbise şi nasul ei noduros, de bătrână de şaizeci de ani, purta nişte ochelari străvechi, de aceia ce se ţin pe

vârful nărilor numai datorită apăsării pe care acestea o exercită.

Când venea seara, aceste două fiinţe harnice aşezau între ele o lampă, a cărei lumină, trecând prin două globuri de sticlă pline cu apă, arunca pe lucrul lor o puternică lumină, care îngăduia uneia dintre ele să vadă firele cele mai subţiri aflate în ghemele gherghefului ei şi celeilalte să deosebească desenele cele mai gingaşe trase pe ţesătura pe care o broda.

Îndoitura drugilor de fier îngăduise fetei să pună pe pervazul ferestrei o ladă lungă de lemn plină cu pământ, în care creşteau câţiva călţunaşi, măzărică, un caprifoi mic şi plăpând şi nişte zorele, ale căror tulpini firave se agăţau de zăbrele. Plantele acestea aproape veştede făceau flori pălite şi erau o vrajă mai mult, care adăuga ceva duios şi trist la priveliştea înfăţişată de acea fereastră, a cărei deschidere încadra atât de bine cele două chipuri.

Privind din întâmplare în acest interior, trecătorul cel mai egoist lua cu sine o icoană desăvârşită a vieţii pe care o duce la Paris clasa muncitoare, fiindcă fata care broda nu părea să aibă alte mijloace de trai decât acul său. Mulţi însă nu ajungeau la bariera din capătul străzii fără a se întreba cum de poate o fată tânără să-şi păstreze obrazul rumen, trăind în hruba asta.

Dacă vreun student trecea pe acolo, ca să ajungă în Cartierul Latin, via lui închipuire îl făcea să deplângă viaţa aceasta de plantă la întuneric, la fel cu a iederii, care acoperă zidurile reci, sau cu a ţăranilor închinaţi muncii şi care se nasc, lucrează pământul şi mor, neştiuţi de lumea pe care au hrănit-o.

Un rentier îşi spunea, după ce măsurase casa cu ochi de proprietar: „Ce-or să facă femeile astea amândouă dacă nu s-or mai purta broderii?”

Printre cei care, având o slujbă la Palatul de Justiţie sau la Primărie, erau nevoiţi să treacă pe strada aceasta la anumite ore, fie pentru a merge la lucru, fie pentru a se

întoarce în cartierul unde locuiau, se găsea poate şi vreo inimă miloasă. Se prea poate ca un văduv sau un Adonis de patruzeci de ani, tot cercetând străfundurile acestei vieţi nenorocite, să fi tras nădejde că lipsurile mamei şi ale fetei i-ar dărui ieftin de tot pe nevinovata lucrătoare, care-l vrăjise cu mâinile-i dibace şi plinuţe, cu grumazul fraged şi pieliţa ei albă – farmece datorate fără îndoială locuinţei din strada aceasta fără soare.

Se prea poate ca vreun funcţionar cinstit, cu leafă de o mie două sute de franci, martor de fiecare zi al lucrului fetei, făcut cu atâta tragere de inimă, preţuind şi curăţenia ei sufletească, să aştepte o înaintare, ca să contopească o viaţă măruntă, o muncă fără preget, cu alta – aducând cel puţin un braţ bărbătesc, care să sprijine traiul acesta şi o iubire paşnică, la fel de fără vlagă ca şi florile din fereastră.

Speranţe nelămurite înviorau ochii spălăciţi şi verzi ai bătrânei. Dimineaţa, după o gustare cât se poate de sărăcăcioasă, venea să-şi ia în primire ghergheful, mai mult de ochii lumii decât de nevoie, fiindcă îşi punea ochelarii pe o măsuţă de lucru de lemn roşcat, străveche tot ca şi ea şi cerceta cu stăruinţă, de la orele opt şi jumătate până la zece, oamenii care de obicei treceau strada. Le întâlnea privirile, făcea aprecieri asupra mersului, a îmbrăcămintei, a chipului fiecăruia şi părea că intră la tocmeală pentru fata ei – atât de mult căutau ochii ei flecari să statornicească o înţelegere drăgăstoasă între ei, prin tertipuri femeieşti, vrednice de culisele unui teatru. Se putea uşor ghici că această cercetare a trecătorilor era pentru ea o petrecere şi poate singura ei plăcere. Fata ridica arareori capul; sfiala, sau poate simţământul greu de îndurat al sărăciei ei, păreau că îi reţin chipul aplecat pe gherghef; astfel că, pentru a arăta trecătorilor mutrişoara ei drăgălaşă, trebuia ca maică-sa să scoată câte un strigăt de uimire. Funcţionarul îmbrăcat cu o redingotă nouă, sau trecătorul obişnuit, care se arăta la braţ cu o femeie, puteau atunci să vadă năsucul puţin în vânt al lucrătoarei, guriţa ei

trandafirie, ochii ei verzi scânteietori, vii cu toată munca ei istovitoare: lipsa ei de somn din pricina lucrului nu se trăda decât printr-un cearcăn mai mult sau mai puţin albicios desenat sub ochi, pe pieliţa fragedă a obrazului. Biata copilă părea născută pentru dragoste şi bucurie; pentru dragoste, care-i zugrăvise deasupra pleoapelor alungite, două arcuri fără cusur, şi care îi dăduse o pădure atât de deasă de păr castaniu, că s-ar fi putut ascunde în ea ca sub un polog de nepătruns ochiului unui îndrăgostit; pentru bucuria care făcea să-i freamete nările subţiri, care-i adânceau două gropiţe în obrajii fragezi şi o îndemna să-şi uite atât de repede necazurile; pentru bucurie, această floare a nădejdii, care-i da puterea să vadă fără să se înfioare sterpul drum al vieţii. Părul fetei era totdeauna pieptănat cu îngrijire. După obiceiul lucrătoarelor pariziene, nu i se părea că şi-a sfârşit găteala decât după ce şi-a netezit bine părul şi şi-a răsucit în două părţi bucheţelele care se răsfăţau lângă fiecare tâmplă, făcând pielea să pară mai albă. Fruntea ei, la rădăcina părului, era atât de gingaşă, linia umbrită a gatului, parcă trasă cu condeiul, era o mărturie atât de încântătoare a tinereţii şi a farmecului ei, încât privitorul, văzând-o aplecată deasupra lucrului, fără ca zgomotul s-o facă să ridice capul, ar fi putut-o învinui de cochetărie. Făgăduieli atât de ispititoare aţâţau curiozitatea atâtor tineri, care întorceau capul în zadar, nădăjduind să vadă şi chipul ei sfios.

— Caroline, uite încă unul care a luat obiceiul să treacă pe aici şi niciunul dintre cei dinainte nu-i ca dânsul.

Cuvintele acestea, şoptite de maică-sa într-o dimineaţă din luna august 1815, învinseră nepăsarea tinerei lucrătoare, care se uită zadarnic în stradă: necunoscutul se şi depărtase.

— Pe unde a zburat? Întrebă ea.

— Are să se întoarcă negreşit pe la patru; când l-oi vedea că vine am să-ţi dau de veste, făcându-ţi semn cu piciorul. Sunt sigură că se întoarce, de trei zile o ia tot pe strada

noastră; dar nu vine la aceleaşi ore: în ziua dintâi a venit la şase, alaltăieri la patru şi ieri la trei. Îmi amintesc că l-am mai văzut şi altă dată, din când în când. O fi vreun funcţionar de la Prefectură, care s-o fi mutat cu casa în Marais. Uite, adăugă ea, după ce aruncă o privire în stradă, domnul nostru cu surtucul cafeniu şi-a pus perucă. Ce schimbat e!

Se vede că domnul cu surtucul cafeniu era, dintre toţi trecătorii obişnuiţi, cel care închidea alaiul zilnic, fiindcă bătrâna îşi puse iar ochelarii, îşi luă lucrul oftând şi aruncă fiicei sale o privire atât de ciudată, că Lavater4 însuşi anevoie ar fi putut s-o tălmăcească. Admiraţia, recunoştinţa, un fel de nădejde într-un viitor mai bun se contopeau cu mândria de-a avea o fată atât de frumoasă.

Seara, pe la orele patru, bătrâna îi făcu semn cu piciorul Carolinei, care îşi ridică nasul tocmai la vreme ca să vadă pe noul actor, a cărui trecere regulată avea să însufleţească scena. Înalt, subţire, palid, îmbrăcat în negru, omul acesta părea să aibă vreo patruzeci de ani, şi pasul lui avea ceva solemn: când ochii lui sălbatici şi pătrunzători întâlniră privirea ştearsă a bătrânei, o făcură să tremure; i se părea că ştia să citească în adâncul inimilor.

Necunoscutul se ţinea foarte drept; şi mai de aproape părea tot atât de îngheţat ca şi aerul străzii: culoarea pământie şi bătând în verde a obrazului său era oare urmarea unei munci prea trudnice, sau era pricinuită de o sănătate şubredă şi bolnăvicioasă? Această întrebare a fost dezlegată ele bătrâna mamă în zeci de feluri de dimineaţă şi până seara.

Doar Caroline a ghicit de la început pe chipul acesta abătut urmele unor îndelungate suferinţe sufleteşti: fruntea aceasta ce se încreţea uşor, obrajii aceia traşi, purtau întipărită pecetea cu care nenorocul îşi înseamnă aleşii, ca şi cum ar vrea să le lase mângâierea de a se recunoaşte ca fraţi şi de a se uni între ei, ca să i se împotrivească. Dacă la început privirea tinerei fete străluci de un fel de curiozitate

nevinovată, mai pe urmă luă o duioasă expresie de simpatie, pe măsură ce se îndepărta necunoscutul, asemenea rudei care încheie un convoi de înmormântare. În clipa aceea, căldura era atât de înăbuşitoare şi zăpăceala trecătorului aşa de mare, încât nu-şi pusese pălăria, când trecu strada aceasta nesănătoasă. Caroline putu să bage de seamă, atunci când se uită la fel, înfăţişarea severă pe care părul ridicat ca o perie deasupra frunţii late o dădea chipului său. Impresia vie, însă lipsită de vrajă, pe care o resimţi Caroline la vederea acestui om, deşi nu era vorba de vreun farmec deosebit, nu semăna cu niciuna dintre senzaţiile pe care le încercase uitându-se la ceilalţi trecători obişnuiţi; pentru întâia oară, compătimirea ei se îndrepta asupra altcuiva decât asupra ei însăşi şi a maicii sale; nu răspunse nimic la presupunerile ciudate, care dădeau de lucru limbuţiei sâcâitoare a bătrânei sale mame şi trase tăcută acul cel lung în susul şi în josul tulului întins; îi părea rău că nu l-a văzut destul de bine pe străin şi aştepta a doua zi, ca să-şi poată face o părere lămurită. Pentru întâia oară, un trecător din cei obişnuiţi îi dădea atâta de gândit. De obicei, ea nu opunea decât un zâmbet trist presupunerilor mamei sale care voia să vadă în fiece trecător, un protector pentru fata ei. Dacă asemenea idei, atât de nesocotit înfăţişate de către mamă fiicei sale, nu i-au deşteptat gânduri urâte, nepăsarea Carolinei trebuie pusă pe seama muncii fără preget, din păcate de neînlăturat, care mistuia forţele nepreţuitei sale tinereţi şi care fără îndoială într-o zi avea să tulbure limpezimea ochilor ei şi să răpească obrajilor ei dalbi culorile gingaşe pe care încă le mai păstrau.

Vreme de aproape două luni, noua lor cunoştinţă avu o purtare plină de toane. Necunoscutul nu trecea numai pe strada Tourniquet, fiindcă bătrâna îl vedea adeseori seara, fără să-l fi zărit dimineaţa. Nu trecea la ore fixe, ca ceilalţi funcţionari care-i slujeau doamnei Crochard drept ceasornic; în sfârşit, afară de prima întâlnire, când privirea lui insuflase un fel de teamă bătrânei, niciodată ochii lui n-

au părut că iau în seamă priveliştea pitorească pe care o înfăţişau cele două drăcoaice de femei.

În vremea aceea, în afară de două uşi mari şi de dugheana unui negustor de fiare vechi, nu se aflau în strada Tourniquet decât ferestre zăbrelite, care aruncau o lumină slabă pe scările caselor de alături; lipsa de curiozitate a trecătorului nu se putea aşadar îndreptăţi prin vreo rivalitate primejdioasă; şi doamna Crochard era jignită când îl vedea pe domnul în negru – acesta era numele pe care i-l dăduse – mereu dus pe gânduri şi ţinând ochii plecaţi în pământ sau aţintiţi înainte, ca şi cum ar fi vrut să citească viitorul în negura străzii Tourniquet.

Cu toate acestea, într-o dimineaţă, spre sfârşitul lunii septembrie, căpşorul de drăcuşor al Carolinei Crochard se desprindea luminos pe fondul întunecat al odăii şi părea atât de gingaş printre florile târzii şi frunzişul veşted, agăţat de vergelele ferestrei, în sfârşit, priveliştea de toate zilele înfăţişa atunci contraste de umbre şi lumini, de alb şi de trandafiriu împerecheate atât de potrivit cu muselina pe care-o broda drăgălaşa lucrătoare, cu tonurile brumării şi roşcate ale jeţurilor, încât necunoscutul privi cu multă luare aminte tabloul acesta viu. La drept vorbind, bătrâna, plictisită de nepăsarea domnului în negru, se pornise să facă atâta larmă cu ghemele ei încât trecătorul posomorât şi plin de griji fusese poate îndemnat de zgomotul acesta neobişnuit să se uite spre ea. Străinul schimbă doar cu Caroline o privire, iute într-adevăr, dar prin care sufletele lor avură o uşoară atingere şi se născu în amândoi presimţirea că se vor gândi unul la altul. Pe la patru seara, când necunoscutul se întoarse, Caroline deosebi sunetul paşilor săi pe pavajul răsunător şi, după ce se cercetară din ochi, urmă ceva precugetat şi de o parte şi de cealaltă: privirile trecătorului se umplură de o caldă însufleţire, care-l făcea să zâmbească şi Caroline se înroşi; bătrâna se uita la amândoi mulţumită.

Începând din acea dimineaţă de neuitat, domnul în negru străbătu de două ori pe zi strada Tourniquet, cu unele abateri pe care cele două femei le băgară de seamă; ele socotiră, după neregularitatea orelor de întoarcere, că nici nu scapă de la lucru aşa devreme; nici nu e aşa de strict punctual, ca un mărunt funcţionar. În cele dintâi trei luni de iarnă, Caroline şi trecătorul se văzură astfel de trei ori pe zi, în răstimpul care-i trebuia ca să parcurgă bucata de stradă cuprinsă între uşă şi cele trei ferestre ale casei. Din zi în zi. Această scurtă întrevedere căpăta un caracter de intimitate prietenoasă, ajungând în cele din urmă ca o întâlnire frăţească.

Caroline şi necunoscutul părură că se înţeleg de la început; apoi, tot uitându-se unul la altul, îşi cunoscură chipurile în cele mai mici amănunte. În curând, trecătorul îi făcea Carolinei un fel de vizită; dacă, din întâmplare, domnul în negru trecea fără să-i dăruiască zâmbetul, doar schiţat pe gura lui expresivă, sau privirea prietenoasă a ochilor lui căprui, îi lipsea ceva: ziua parcă nu-i era întreagă. Semăna cu acei bătrâni pentru care citirea ziarului a ajuns o plăcere atât de mare, încât a doua zi după o sărbătoare se duc în zăpăceala lor să ceară, din nebăgare de seamă ca şi din nerăbdare, gazeta cu ajutorul căreia îşi înşală o clipă golul vieţii. Dar aceste scurte întâlniri aveau şi pentru necunoscut şi pentru Caroline farmecul unei convorbiri apropiate între doi prieteni. Fata nu putea să ascundă ochilor ageri ai tăcutului său prieten o mâhnire, o nelinişte, o încurcătură, după cum nici el nu-i putea ascunde Carolinei grijile lui. „A fost necăjit ieri!” era un gând care se ivea ades în inima lucrătoarei, când se uita la faţa schimbată a domnului în negru. „O! A avut mult de lucru!” era o exclamaţie datorită altor nuanţe, pe care ştia Caroline să le deosebească. Necunoscutul ghicea şi el că fata şi-a petrecut duminica sfârşind rochia, al cărei desen îl privise el cu luare-aminte; vedea, atunci când se apropiau câştiurile chiriei, chipul acela drăgălaş întunecat de grijă şi

mai ghicea când Caroline nu dormise; dar, mai ales, băgase de seamă cum pieriseră treptat gândurile apăsătoare, care ofileau trăsăturile vioaie şi gingaşe ale căpşorului ei, pe măsură ce se cunoşteau mai bine.

Când veni iarna şi uscă tulpinile, florile şi frunzişul jardinierei care împodobea fereastra, şi fereastra se închise, necunoscutul văzu cu un surâs de duioasă ironie lumina neobişnuită a pătrăţelului de geam care se găsea tocmai la înălţimea capului Carolinei; zgârcenia mare cu care se făcea focul, unele urme de roşeaţă care brăzdau chipul celor două femei, îi dezvăluiră lipsurile micii lor gospodării; dar, dacă atunci se ivea în ochii lui oarecare compătimire, Caroline îi opunea o voioşie plină de mândrie.

Cu toate acestea, simţămintele născute în adâncul inimilor rămâneau îngropate acolo, fără ca vreo întâmplare să le descopere fiecăruia puterea şi întinderea lor; nu-şi cunoşteau nici măcar sunetul glasului.

Aceşti doi prieteni muţi se fereau ca de un mare neajuns să se lase târâţi într-o unire mai strânsă. Fiecare părea că se teme să nu aducă celuilalt o nenorocire mai apăsătoare decât aceea pe care ar fi vrut s-o împărtăşească. Era oare acea sfială a prieteniei care îi oprea? Era teama nelămurită a egoismului sau acea neîncredere cumplită care-i desparte pe toţi locuitorii strânşi între zidurile unui oraş mare? Glasul tainic al conştiinţei lor le vestea oare o primejdie apropiată? Ar fi cu neputinţă să lămurim simţământul care îi făcea totodată prieteni şi duşmani, tot pe atât de nepăsători pe cât erau de legaţi unul de altul, tot atât de uniţi prin instinct pe cât erau de despărţiţi prin fapte. Poate că fiecare din ei voia să-şi păstreze iluziile. S-ar fi zis uneori că necunoscutul se teme să n-audă cuvinte grosolane rostite de buzele rumene şi curate ca o floare şi că poate Caroline nu se credea vrednică de fiinţa aceasta plină de taine, la care totul dezvăluia putere şi bogăţie.

Cât despre doamna Crochard, această mamă duioasă, cam nemulţumită de nehotărârea în care se găsea fiica ei, se

arăta ursuză domnului în negru, căruia până atunci îi zâmbise într-un fel pe cât de binevoitor, pe atât de umil. Niciodată până acum nu se plânsese atât de amarnic fetei sale că e nevoită la vârsta ei să mai gătească mâncare; niciodată reumatismele şi tusea nu-i smulseseră atâtea gemete; în sfârşit nu putu să facă în iarna aceea metrii de reţea la care se aşteptase Caroline până atunci.

În aceste împrejurări, spre sfârşitul lunii decembrie, pe vremea când era pâinea mai scumpă şi începuse să se resimtă urcarea aceea a preţului grânelor, care făcu anul 18165 să fie atât de cumplit pentru cei nevoiaşi, trecătorul observă pe chipul fetei, al cărui nume îi era necunoscut, urmele grozave ale unui gând tainic, pe care zâmbetele ei pline de voie bună, nu le puteau şterge. Curând după aceea, recunoscu în ochii Carolinei urmele de oboseală ale muncii de noapte. Într-una dintre nopţile de la sfârşitul lunii, trecătorul se întoarse, împotriva obiceiului său, în strada Tourniquet-Saint-Jean, pe la orele unu de dimineaţă. Tăcerea nopţii îi îngădui să audă de departe, înainte de a ajunge la casa Carolinei, glasul jalnic al mamei şi vocea mai îndurerată a tinerei lucrătoare, al căror sunet se împletea cu şuieratul unei ploi cu zăpadă; încercă să se apropie cu pas domol; apoi, cu toată primejdia de a fi arestat, se ghemui în faţa ferestrei ca să poată auzi pe mamă şi pe fiică, uitându-se la ele prin cea mai mare din găurile perdelei de muselină îngălbenită care o făceau să semene cu o foaie de varză mâncată de omizi. Trecătorul acela curios văzu o hârtie timbrată pe masa care despărţea cele două gherghefuri şi pe care era pusă lampa, între cele două globuri pline cu apă. Recunoscu cu uşurinţă o citaţie. Doamna Crochard plângea, şi glasul Carolinei avea un sunet gâtuit, care-i schimba timbrul mângâietor şi dulce.

— De ce te vaieţi atâta, mamă? Domnul Molineux n-o să ne vândă mobila şi nici n-o să ne dea afară din casă, mai înainte ca eu să termin rochia asta: mai am încă două nopţi şi o duc doamnei Roguin.

— Şi dacă te amână ca de obicei? Şi din preţul rochiei o să-i poţi plăti şi brutarului?

Cel ce privea această scenă avea aşa de mult obişnuinţa de a citi pe feţele oamenilor, încât desluşi tot atâta făţărnicie în durerea mamei, cât adevăr era în suferinţa fetei; îndată se făcu nevăzut şi se. Întoarse peste câteva clipe. Când se uită prin gaura muselinei, mama se culcase; tânăra lucrătoare muncea neobosită; pe masă, lângă citaţie, se afla o bucată de pâine, tăiată în trei colţuri, pusă desigur acolo ca să se hrănească în timpul nopţii, amintindu-i totodată că e răsplata curajului ei. Necunoscutul se înfioră de milă şi de durere şi îşi aruncă punga printr-un geam spart în aşa fel, ca să cadă la picioarele fetei; apoi, fără a se mai bucura de uimirea ei, o luă la fugă, cu inima zvâcnind, cu obrajii în flăcări.

Când trecu a doua zi, străinul cel trist şi neîmblânzit părea adâncit în gânduri; dar nu putu scăpa de recunoştinţa Carolinei, care deschisese fereastra şi îşi făcea de lucru săpând cu un cuţit în lădiţa pătrată acoperită cu zăpadă, născocire a cărei iscusită stângăcie îi dovedi binefăcătorului ei că de data aceasta nu voia să-l vadă numai prin geam. Cu ochii plini de lacrimi, lucrătoarea făcu un semn din cap protectorului său, ca şi cum ar fi vrut să-i spună: „Nu pot să vă plătesc decât cu inima”. Dar necunoscutul păru că nu înţelege nimic din exprimarea recunoştinţei ei adevărate. Seara, când trecu din nou, Caroline, care se îndeletnicea cu lipitul unei foi de hârtie pe geamul spart, putu să-i zâmbească, arătându-i ca o făgăduinţă smalţul dinţilor ei strălucitori. Domnul în negru apucă de-atunci pe alt drum şi nu se mai ivi pe strada Tourniquet.

În primele zile ale lunii mai, într-o sâmbătă dimineaţa, când Caroline zări între cele două chenare negre ale caselor un petic mic de cer senin, în timp ce stropea cu un pahar cu apă rădăcina caprifoiului ei, îi spuse maicii sale: „Mamă să mergem mâine să ne plimbăm la Montmorency6!” De-abia apucase să sfârşească vorba,

plină de voioşie, că se ivi domnul în negru, mai mâhnit şi mai abătut ca totdeauna. Privirea nevinovată şi plină de alintare, pe care i-a aruncat-o Caroline, ar fi putut să fie luată drept o poftire.

Astfel că, a doua zi, când doamna Crochard, purtând o haină de lână cafenie roşcată, o pălărie de mătase şi un şal cu dungi mari, care imita, caşmirul, se ivi în colţul unde strada Faubourg-Saint-Denis se întâlneşte cu strada d'Enghien, ca să aleagă o birjă, îl găsi acolo pe necunoscut, ca un bărbat care-şi aşteaptă nevasta. Un zâmbet de bucurie descreţi faţa străinului când o zări pe Caroline, ale cărei picioruşe erau încălţate cu jambiere de stofă subţire de culoare închisă, a cărei rochie albă, luată de un vânt poznaş, care ar fi fost o pacoste pentru o femeie prost făcută, desena forme ademenitoare; şi al cărei chip, umbrit de o pălărie de pai de orez, căptuşită cu mătase trandafirie, strălucea ca o lumină cerească; cingătoarea lată, de culoare închisă, scotea în relief un mijloc de-l puteai cuprinde în amândouă palmele, părul ei, despărţit în două şuviţe întunecate pe o frunte albă ca zăpada, îi dădea o înfăţişare nevinovată, pe care nimic n-o dezminţea. Bucuria părea că o face pe Caroline să se simtă uşoară ca paiul pălăriei sale, dar, când îl zări pe domnul în negru, tresări de o nădejde care puse deodată în umbră găteala şi frumuseţea ei. Acesta părea nehotărât şi numai dezvăluirea neaşteptată a fericirii, pe care o pricinuia vederea lui, l-a îndemnat pesemne să slujească drept tovarăş de drum lucrătoarei. Tocmi o gabrioletă cu un cal destul de bun, ca să meargă la Saint-Leu-Taverny; o pofti pe doamna Crochard şi pe fiica ei să ia loc, şi mama primi fără să se lase rugată; dar, în clipa când trăsura se afla pe drumul spre Saint-Denis, se gândi să arate că are scrupule de conştiinţă şi încercă să îndruge câteva vorbe politicoase, despre stânjeneala pe care cele două femei o pricinuiesc însoţitorului lor.

— Poate că domnul dorea să meargă singur la Saint-Leu? Spuse ea cu o bunătate prefăcută. Dar de îndată începu să

se vaiete de căldură şi mai ales de tusea ei, care, zicea ea, nu o lăsase să închidă ochii toată noaptea: şi astfel, de-abia ajunse trăsura la Saint-Denis, că doamna Crochard păru că a adormit. Câteva sforăituri de ale ei îi dădură de gândit necunoscutului, care-şi încruntă sprâncenele, uitându-se la bătrână cu o înfăţişare grozav de bănuitoare.

— Doarme, spuse cu nevinovăţie Caroline. A tuşit întruna de aseară, trebuie să fie foarte obosită.

Drept răspuns, tovarăşul de drum îi aruncă fetei un zâmbet viclean, care ar fi vrut să spună: „Fiinţă neştiutoare, nu-ţi cunoşti mama!”

Dar, cu toată neîncrederea sa, când trăsura trecu pe pământ moale, în acea lungă alee de plopi care duce la Eaubonne, domnul în negru o crezu pe doamna Crochard adormită de-a binelea: poate însă că nu mai voia să cerceteze cât era de adevărat sau de prefăcut somnul acela. Fie că limpezimea aerului, aerul curat de la ţară şi miresmele îmbătătoare răspândite de cele dintâi lăstare ale plopilor, de florile de salcie sau de spinişor dădeau un imbold inimii să se desfete, aşa cum se desfăta întreaga fire; fie că o constrângere prelungită i-ar fi fost supărătoare, sau că ochii scânteietori ai Carolinei răspunseseră neliniştii trădate de ai săi, necunoscutul începu cu tânăra sa însoţitoare o convorbire tot atât de uşoară ca legănatul copacilor la adierea vântului, tot atât de împrăştiată, ca hoinăreala fluieratului în văzduhul albastru, tot atât de puţin cugetată ca vocea dulce şi melodioasă a ogoarelor, dar plină ca şi ea de o tainică iubire. Nu e oare câmpia, în timpul acesta, înfiorată ca o logodnică ce s-a înveşmântat în rochia de mireasă şi nu îndeamnă ea la desfătarea sufletelor cele mai reci? Să te depărtezi pentru întâia oară de astă-toamnă de străzile întunecoase din Marais şi să te găseşti în mijlocul văii încântătoare şi pitoreşti de la Montmorency; să o străbaţi dimineaţa, având înainte nemărginitul orizonturilor sale şi să poţi apoi să-ţi abaţi de acolo privirea în nişte ochi ce oglindesc şi ei nemărginitul,

încărcaţi de dragoste – ce inimă ar putea rămâne de gheaţă, ce buze ar putea păstra o taină?

Caroline i se păru necunoscutului mai mult vioaie decât isteaţă, mai mult iubitoare decât învăţată; dar dacă râsul ei trăda zburdălnicie, cuvintele făgăduiau un simţământ adevărat. Când, la întrebările bine cumpănite ale însoţitorului său, tânăra fată răspundea prin câte o izbucnire din inimă, pe care oamenii de rând le risipesc fără a le pune frâu, ca cei din lumea bună, chipul domnului în negru se înviora şi părea că renaşte; faţa lui se dezbăra treptat de mâhnirea care-i încorda trăsăturile; apoi luă din ce în ce mai mult o înfăţişare tinerească şi o frumuseţe, care o făcură pe Caroline să se simtă mândră şi fericită. Drăguţa lucrătoare înţelese că proteguitorul ei era o fiinţă de multă vreme lipsită de dragoste şi duioşie, de plăceri şi dezmierdări, sau că poate nu mai credea în puterea de jertfă a unei femei. În cele din urmă, o vorbă de duh neaşteptată în sporovăiala uşoară a Carolinei ridică ultimul văl care răpea chipului aceluia necunoscut tinereţea lui adevărată şi înfăţişarea de mai înainte; păru că lasă pentru totdeauna la o parte gândurile lui supărătoare şi dezvălui toată vioiciunea sufletească care i se putea citi pe faţă. Convorbirea lor ajunse pe nesimţite atât de nesfiită, încât în clipa când trăsura se opri la primele case ale lungului sat Saint-Leu, Caroline îi spune necunoscutului „domnul Roger”. Abia atunci întâia dată, se deşteptă şi bătrâna.

— Caroline, o fi auzit totul, şopti Roger, cu un glas plin de bănuială, la urechea fetei.

Caroline răspunse doar printr-un surâs drăgălaş că nu crede, surâs care risipi norul întunecat pe care teama unui calcul din partea mamei îl adunase pe fruntea omului acesta atât de neîncrezător. Fără să se mire de nimic, doamna Crochard încuviinţă totul, urmă pe fiica sa şi pe domnul Roger în parcul din Saint-Leu, unde cei doi tineri se înţeleseseră să meargă să vadă pajiştile vesele şi tufişurile

îmbălsămate pe care priceperea reginei Hortense7 le-a făcut atât de vestite.

— Doamne, cât e de frumos! Exclamă Caroline, după ce urcase coasta verde de unde începe pădurea de la Montmorency, şi văzu la picioarele ei valea întinsă care-şi desfăşura cotiturile semănate cu sate, zările albastre ale dealurilor, clopotniţele, pajiştile, ogoarele. Şi al cărui murmur se topea ca freamătul mării în urechea fetei. Cei trei călători au mers de-a lungul unui râu artificial şi au ajuns la acea vale elveţiană. A cărei casă de lemn primise nu o dată pe regina Hortense şi pe Napoleon. Pe când Caroline se aşeza cu evlavie pe banca de lemn îmbrăcată de muşchi, unde se odihniseră regii, principesele şi împăratul, doamna Crochard îşi arătă dorinţa să vadă mai de-aproape o punte aruncată între două stânci, care se zărea în depărtare, şi se îndreptă spre această ciudăţenie rustică, lăsându-şi copila în paza domnului Roger, spunându-le însă că n-o să-i piardă din ochi.

— Cum asta, mititico? Exclamă Roger. Nu ai dorit niciodată bogăţia şi plăcerile podoabelor? Nu râvneşti uneori să porţi rochiile frumoase pe care le brodezi?

— Aş minţi, domnule Roger, dacă ţi-aş spune că nu mă gândesc la fericirea de care au parte cei bogaţi. Ah! Da. Mă gândesc adesea, mai ales înainte să adorm, ce bucuroasă aş fi să văd că mama nu mai este nevoită, la vârsta ei, să meargă pe vreme rea să târguiască puţinele noastre merinde. Aş vrea ca o slujnică să-i aducă dimineaţa, când e încă în pat, cafeaua îndulcită cu mult zahăr. Sărăcuţa de ea, îi place să citească romane; ei bine, aş fi mulţumită s-o văd stricându-şi ochii cu cititul, decât să-şi mânuiască ghemele de dimineaţa până seara. I-ar trebui şi puţin vin bun. Într-un cuvânt, aş vrea s-o ştiu fericită; e aşa de bună!

— Aşadar, s-a purtat frumos cu dumneata!

— Ah! Da! Răspunse cu un glas adânc mişcat tânăra fată. Apoi, după o scurtă clipă de tăcere, când cei doi tineri se uitară la doamna Crochard, care, ajunsă la mijlocul punţii

rustice, îi ameninţa cu degetul, Caroline, spuse mai departe: Ah! Da. S-a purtat frumos. Ce mult m-a îngrijit când eram mică! Şi-a vândut şi ultimele tacâmuri de argint ca să mă bage ucenică la fata bătrână care m-a învăţat să brodez. Şi bietul tata! Cât nu s-a străduit să-i facă mai fericite cele din urmă clipe! La gândul acesta, fata tresări şi-şi acoperi faţa cu amândouă mâinile. Ah! Lasă! Să nu ne-aducem niciodată aminte de nenorocirile trecute, zise ea, încercând să ia din nou o înfăţişare veselă. Când băgă de seamă că Roger părea înduioşat, se înroşi, dar nu îndrăzni să-l privească.

— Ce făcea tatăl dumitale? Întrebă el.

— Tatăl meu era dansator la operă, înaintea revoluţiei, spuse ea cu tonul cel mai firesc din lume, iar mama cânta în cor. Tata, care conducea baletul pe scenă, era de faţă, din întâmplare, la luarea Bastiliei. A fost recunoscut de către unii dintre asediatori, care l-au întrebat dacă nu ar putea conduce şi un asalt adevărat, el care fusese în fruntea celor ticluite la teatru. Tatăl meu era viteaz, primi, luă comanda răzvrătiţilor şi a fost răsplătit cu gradul de căpitan în armata Sambre-et-Meuse, unde se purtă în aşa fel, încât se ridică repede în grad şi ajunse colonel; a fost însă atât de greu rănit la Lutzen8, că s-a întors să moară la Paris, după un an de boală. Au venit Burbonii9, mama n-a putut căpăta pensie şi am înfruntat iar o sărăcie atât de mare, încât a fost nevoie să muncim ca să trăim. De câtăva vreme, biata femeie e tot suferindă şi nici odată n-am văzut-o aşa de neîmpăcată cu soarta ei: se vaietă; o înţeleg fiindcă a gustat din bucuriile unei vieţi fericite. Cât despre mine, nu poate să-mi pară rău după nişte plăceri pe care nu le-am cunoscut; nu cer decât un singur lucru cerului.

— Ce anume? Spuse iute Roger, care părea că visează.

— Ca femeile să poarte mereu broderii, ca să nu-mi lipsească lucrul niciodată.

Sinceritatea acestor mărturisiri stârniră interesul tânărului, care se uită cu mai puţină duşmănie la doamna

Crochard, când se întoarse spre ei cu pas tărăgănat.

— Ei, copii, aţi trăncănit destul? Îi întrebă cu un surâs totodată îngăduitor şi ironic. Când te gândeşti, domnule Roger, că micul caporal10 a stat acolo unde eşti dumneata acum! Spuse ea, după o clipă de tăcere. Bietul om!

— Adăugă – cum îl mai iubea soţul meu! Of! Bine că a murit Crochard, n-ar fi putut îndura să-l ştie acolo unde l-au dus ăştia.

Roger îşi puse degetul pe buze şi bătrânica spuse dând din cap cu înţeles:

— De-ajuns! O să avem gura pecetluită şi limba moartă. Dar, adăugă, descheindu-şi bluza şi arătându-i o cruce cu panglică roşie, agăţată la gâtul ei cu o cordeluţă neagră: N-o să mă împiedice ăştia să port ceea ce i-a dat celălalt sărmanului meu Crochard şi sigur că au să mă îngroape cu ea.

Ascultând aceste cuvinte, care pe-atunci treceau drept revoluţionare, Roger o întrerupse pe bătrână, ridicându-se deodată în picioare cu toţii şi se întoarseră în sat pe aleile parcului. Tânărul lipsi câteva clipe, ca să poruncească masa la cel mai bun birtaş din Taverny; apoi veni să le ia pe cele două femei şi le duse într-acolo, călăuzindu-le pe potecile din pădure.

Cina a fost veselă. Roger nu mai era acum umbra aceea jalnică, ce trecea odinioară pe strada Tourniquet; semăna mai puţin cu domnul în negru şi mai mult cu un tânăr plin de încredere, gata să se lase luat de şuvoiul vieţii, ca şi aceste două femei muncitoare şi fără grija, care mâine s-ar putea să ducă lipsă de pâine, el trăia parcă bucuriile vârstei fragede, surâsul lui avea ceva alintat şi copilăros.

Pe la cinci, când cina aceea veselă se încheie cu câteva pahare de şampanie, Roger propuse cel dintâi să meargă sub castani, la balul din sat, unde Caroline şi el dansară împreună; şi-au strâns mâinile într-o înţelegere deplină, inimile le băteau, însufleţite de aceeaşi nădejde; sub cerul albastru, printre razele piezişe şi roşietice ale asfinţitului,

privirile le căpătară o strălucire, care făcea să pălească în ochii lor lumina cerurilor. Neînţeleasă putere a unui gând şi a unei dorinţe! Nimic nu li se părea cu neputinţă acestor două fiinţe. În clipele vrăjite, când plăcerea se răsfrânge până în viitor, sufletul nu întrevede decât fericire. Ziua aceasta minunată pentru amândoi le lăsase amintiri, cărora nimic din trecutul vieţii lor nu le putea sta alături. Fi-va oare izvorul mai încântător decât fluviul, dorinţa mai plină de farmec decât plăcerea întreagă şi ceea ce nădăjduieşti, mai ademenitor decât tot ceea ce dobândeşti?

— Iată că ziua s-a sfârşit! Exclamaţia aceasta îi scăpă necunoscutului, în clipa când încetă jocul şi Caroline îl privi cu milă, căci văzu iar la el o uşoară umbră de mâhnire.

— De ce nu ai fi şi la Paris tot aşa de mulţumit ca aci? Îi spuse. Fericirea e numai la Saint-Leu? Acuma mi se pare că n-am să mai fiu nenorocită nicăieri.

Necunoscutul tresări la auzul acestor cuvinte inspirate de acea duioasă uitare de sine, care le poartă totdeauna pe femei mai departe decât ar voi, aşa după cum sfinţenia prefăcută le face uneori să fie mai crude decât sunt de felul lor. Întâia oară de la privirea cu care începuse oarecum prietenia lor, Caroline şi Roger avură acelaşi gând: deşi nu l-au rostit, i-au simţit în aceeaşi clipă efectul comun, la fel cu al unui foc binefăcător care i-ar fi mângâiat de asprimile iernii; apoi, ca şi cum s-ar fi temut de tăcerea lor, s-au îndreptat spre locul unde îi aştepta trăsura lor modestă; dar înainte de a se sui în ea, se luară frăţeşte de mână şi fugiră în faţa doamnei Crochard, pe o alee umbroasă.

Când nu au mai zărit boneta de horbotă albă, care le-o arăta pe bătrână, ca un punct printre frunze, Roger spuse: „Caroline!” cu glasul tremurat şi cu inima zvâcnind. Fata se dădu înapoi câţiva paşi, înţelegând dorinţele ce se dezvăluiau prin această chemare; totuşi, întinse mâna, care i-a fost sărutată, dar şi-o trase repede, căci, ridicându-se în vârful picioarelor, o zărise pe mamă-sa. Doamna Crochard se prefăcu că n-a văzut nimic, ca şi cum, amintindu-şi

rolurile ei dinainte, ar fi trebuit să facă aici figuraţie, stând deoparte.

Aventura celor doi tineri nu se desfăşură multă vreme în strada Tourniquet. Pentru a-i regăsi pe Caroline şi pe Roger, e nevoie să ne ducem cu gândul în mijlocul Parisului modern; acolo se află, în casele de curând clădite, locuinţe care par într-adins făcute pentru ca tinerii căsătoriţi să-şi petreacă luna de miere; zugrăvelile şi tapetele sunt proaspete ca şi soţii şi podoabele sunt în floare ca şi dragostea lor; totul e în armonie cu gândurile tinereşti, cu clocotul dorinţelor. Pe la mijlocul străzii Taitbout, într-o casă din piatră încă albă, cu coloanele din vestibul şi de la uşa de intrare încă neatinse şi cu pereţii lucitori, zugrăviţi cu alb de plumb – cum era moda pe vremea celor dintâi legături ale noastre cu Anglia – se găsea la catul al doilea o mică locuinţă întocmită în aşa fel de arhitect, de parcă i-ar fi ghicit menirea. Sala de la intrare, simplă şi răcoroasă, îmbrăcată în stuc până la înălţimea pervazurilor, se deschidea într-un salon şi într-o mică sufragerie. Salonul dădea într-o frumoasă cameră de culcare, de care ţinea o odaie de baie. Toate căminele erau împodobite cu oglinzi mari, înrămate cu mult meşteşug. Uşile aveau drept podoabă arabescuri frumoase şi cornişele erau într-un stil pur. Ca amator ar fi recunoscut, aici mai mult ca oriunde, această ştiinţă a împărţelii şi a decoraţiei, caracteristică operelor arhitecţilor noştri moderni.

Casa aceasta era locuită de aproape o lună de Caroline, pentru care un tapiţer, dintre acei care nu lucrează decât sub îndrumarea unor artişti, o mobilase cu îngrijire. Descrierea pe scurt a încăperii celei mai însemnate va fi de ajuns ca să dea o idee despre minunile pe care acest apartament le-a înfăţişat aceleia care a venit să-l locuiască, adusă de Roger. O stofă cenuşie, înviorată de garnituri de mătase verde, îmbrăca pereţii camerei de culcare. Mobilele, acoperite cu un postav de culoare deschisă, aveau forma gingaşă şi uşoară, cerută de ultima toană a modei; un scrin

de lemn indigen, încrustat cu vărguţe negricioase, păstra comoara de scumpeturi, o măsuţă la fel slujea pentru a scrie răvaşe de dragoste pe hârtie parfumată; patul, împodobit în stil antic, nu putea insufla decât îndemnuri de dragoste, cu vălurile sale moi, împrăştiate cu gust şi pricepere; perdelele de mătase cenuşie cu ciucuri verzi erau potrivite totdeauna în aşa fel, ca să nu lase să treacă lumina; o pendulă de bronz îl înfăţişa pe Amor, încununând-o pe Psyché; în sfârşit, un covor cu desene gotice, imprimate pe un fond roşietic, făcea să reiasă amănuntele acestui loc plin de vrajă. În dreptul unei oglinzi mobile se găsea o măsuţă de toaletă, dinaintea căreia fosta lucrătoare îndura cu nerăbdare ştiinţa faimosului coafor, Plaisir.

— E vreo nădejde să-mi isprăveşti azi pieptănătura? Îi spuse ea.

— Doamna are un păr aşa de lung şi de des. Răspunse Plaisir.

Caroline nu se putu ţine să nu zâmbească. Măgulirea artistului deşteptase pesemne în inima ei amintirea laudelor înflăcărate, pe care i le aducea prietenul său, pentru frumuseţea unui păr pe care-l iubea cu patimă. După ce coaforul pled, fata din casă veni să stea la sfat cu ea asupra rochiei care i-ar plăcea mai mult lui Roger. Era pe la începutul lui septembrie 1816, era frig; au ales o rochie de mătase verde, împodobită cu blană de şinşila. Cum îşi sfârşi găteala, Caroline se repezi spre salon, deschise o fereastră ascunsă, care dădea pe elegantul balcon care împodobea faţada casei, şi-şi încrucişă braţele, sprijinindu-se pe grilajul de fier bronzat; rămase acolo într-o poziţie încântătoare, nu pentru a se arăta admiraţiei trecătorilor şi a-i vedea întorcând capul spre ea, ci pentru a privi bucata îngustă de bulevard care se vedea la capătul străzii Taitbout. Acest spaţiu liber, dar îngust, care s-ar putea uşor asemăna cu gaura făcută de actori în cortina unui teatru, îi îngăduia să zărească un şir de trăsuri elegante şi o mulţime de lume trecând cu iuţeala unor umbre chinezeşti. Neştiind dacă

Roger va veni pe jos sau cu trăsura, fosta lucrătoare din strada Tourniquet se uita pe rând la toţi trecătorii şi la toate cabrioletele uşoare, numite „tilbury”, de puţină vreme aduse în Franţa de englezi. După un sfert de oră de aşteptare, când nici ochii ei ageri, nici inima nu descoperiseră încă pe cel ce ştia că trebuie să sosească, faţa ei exprimă revoltă şi dragoste, rând pe rând. Cât dispreţ şi câtă descurajare se citea pe chipul ei drăgălaş pentru făpturile care mişunau ca furnicile la picioarele ei! Ochii ei cenuşii străluceau scânteietori de maliţie. Şedea acolo doar pentru dânsa, fără să-şi închipuie că toţi tinerii duceau cu ei mii de dorinţe nelămurite la vederea trupului ei ispititor. Se ferea de admiraţia lor cu tot atâta grijă câtă pun femeile cele mai mândre ca s-o stârnească, în timpul plimbărilor lor prin Paris; şi nu-i păsa deloc dacă faţa ei albă aplecată, dacă picioruşul care depăşea balconul, dacă aţâţătoarea imagine a ochilor ei vioi şi a năsucului cârn, adulmecând plăcerile, se vor şterge sau nu din inima trecătorilor care au privit-o; nu vedea decât un singur chip, n-avea decât un singur gând. Atunci când capul ţintat al unui anumit cal murg depăşi linia înaltă trasă pe cer de marginea caselor, Caroline a tresărit şi s-a ridicat în vârful picioarelor, străduindu-se să recunoască hamurile albe şi culoarea gabrioletei. Era el! Roger întoarce colţul străzii, vede balconul, dă bici calului, care îşi ia vânt şi ajunge la uşa aceea de bronz, cu care e atât de obişnuit, ca şi stăpânul său. Uşa locuinţei era deschisă mai dinainte de către fata din casă, care auzise strigătul de bucurie al stăpânei; Roger se repezi spre salon, o strânse pe Caroline în braţe şi o sărută cu acea patimă pe care o deşteaptă întotdeauna întâlnirile prea rare la doi oameni care se iubesc; el o îndreptă, sau mai bine zis, merseră conduşi de acelaşi elan, înlănţuiţi, unul în braţele celuilalt, spre odaia aceea ascunsă şi plină de miresme; se aşezară pe canapeaua mică dinaintea căminului şi se priviră o clipă în

tăcere; îşi mărturiseau fericirea doar strângându-şi mâinile cu putere şi citindu-şi gândurile în ochi.

— Da, el e, repetă ea într-un târziu. Da, tu eşti! Ştii că sunt trei zile şi mai bine de când nu te-am văzut, un veac! Dar ce ai? Eşti necăjit?

— Biata mea Caroline!

— Ah, iată! Biata mea Caroline.

— Nu râde, îngeraşule, astă-seară nu o să putem merge la Feydeau.

Caroline făcu un botişor necăjit, dar se însenină numaidecât.

— Sunt o proastă! Cum mă pot gândi eu la teatru, când mă uit la tine. Singurul spectacol care-mi place e să te văd, spuse ea trecându-şi degetele prin părul lui Roger.

— Sunt nevoit să mă duc la procurorul general, fiindcă avem în clipa de faţă o afacere spinoasă. M-am întâlnit cu el în sala mare. Şi cum eu voi lua cuvântul, m-a poftit să iau masa cu el, dar, scumpa mea, te poţi duce la Feydeau cu maică-ta, am să vin şi eu dacă se sfârşeşte conferinţa mai devreme.

— Cum să merg la teatru fără tine, strigă ea uimită, să simt o plăcere pe care n-aş împărţi-o cu tine?! Ah! Dragul meu Roger, ai merita să nu te sărut, adăugă, sărindu-i de gât cu o pornire pe cât de nevinovată, pe atât de voluptuoasă.

— Caroline, trebuie să mă duc să mă îmbrac. Cartierul Marais e departe şi mai am de isprăvit câteva treburi.

— Domnule, îl întrerupse Caroline, bagă de seamă la ce spui. Mi-a spus mama că bărbaţii încep să ne vorbească de afaceri când nu ne mai iubesc.

— Nu vezi că am venit, Caroline? Că am răpit ora aceasta nemiloasei mele.

— Sst, zise ea, punând un deget pe buzele lui Roger, sst! Nu vezi că glumesc?

În clipa aceasta se întoarseră împreună în salon, Roger văzu o mobilă adusă chiar în dimineaţa aceea de la tâmplar;

gherghеful vechi de lemn de trandafir, cu care îşi câştigau viaţa Caroline şi mama ei, pe vremea când locuiau în strada Tourniquet-Saint-Jean, fusese refăcut; şi o rochie de tul cu o bogată broderie era întinsă pe el.

— Ei, dragul meu prieten, astă-seară am să lucrez. Brodând, am să mă cred iar în primele zile, când treceai pe dinaintea mea fără un cuvânt, dar nu fără să te uiţi la mine; în zilele acelea când amintirea privirilor tale mă ţinea trează toată noaptea. Ah, scumpul meu gherghef e mobila cea mai de preţ din salonul meu, deşi nu mi l-ai dat tu! Nu ştii. Zise ea, aşezându-se pe genunchii lui Roger, care neputându-şi stăpâni tulburarea, căzuse într-un jilţ. Ascultă-mă, am să dau săracilor tot ce am să câştig cu broderia mea. Tu m-ai făcut bogată! Cât de dragă îmi e moşia aceea frumoasă de la Bellefeuille, nu atât pentru ce este ea, cât pentru faptul că tu mi-ai dăruit-o. Dar spune-mi, Roger, aş vrea să mă numesc Caroline de Bellefeuille, se poate oare? Tu trebuie să ştii: e legal? E îngăduit?

O uşoară schimă de încuviinţare, care îi era insuflată de ura lui pentru numele de Crochard şi Caroline sări în sus, bătând din palme.

— Mi se pare, zise ea, că aşa o să fiu şi mai mult a ta. De obicei o fată se leapădă de numele ei şi îl ia pe acela al soţului. Un gând nepotrivit, pe care-l goni îndată o făcu să roşească; îl luă pe Roger de mână şi îl duse în faţa unui pian deschis. Ascultă, îi spuse. Cânt acum sonata ca un înger. Degetele îi şi începuseră să alerge pe clapele de fildeş, când se simţi cuprinsă şi ridicată de mijloc.

— Caroline, trebuia să fiu undeva departe.

— Vrei să pleci? Hai, du-te, zise îmbufnată; dar zâmbi după ce se uită la pendulă şi strigă veselă: te-am mai ţinut un sfert de oră.

— Adio, domnişoară de Bellefeuille, rosti el, necăjind-o în glumă şi drăgăstos.

După ce îi fură o sărutare, îl duse pe Roger al ei până la uşă. Când zgomotul paşilor lui nu se mai auzi pe scară,

alergă pe balcon să-l vadă suindu-se în gabrioletă, să-l vadă luând hăţurile, să primească privirea lui din urmă, să audă pocnetul biciului, huruitul roţilor pe pavaj şi să urmărească cu ochii calul minunat, pălăria stăpânului, galonul de aur care o împodobea pe a vizitiului, ca să se uite încă multă vreme, după ce colţul întunecat al străzii îi ascunsese această vedenie.

După cinci ani de la mutarea domnişoarei Caroline de Bellefeuille în frumoasa casă din strada Taitbout, se petrecu pentru a doua oară o întâmplare casnică dintre acelea care strâng şi mai mult legăturile de dragoste între două fiinţe care se iubesc. În mijlocul salonului albastru, în faţa ferestrei care se deschidea spre balcon, un băieţel de patru ani şi jumătate făcea o larmă asurzitoare, dând bice calului de carton pe care încălecase, fiindcă tăbliile încovoiate pe care erau prinse picioarele nu mergeau destul de repede după părerea ştrengarului. Căpşorul lui drăgălaş, cu părul bălai, ce cădea în mii de cârlionţi pe un guleraş brodat, zâmbi ca un chip îngeresc mamei sale, când îi spuse din fundul unui fotoliu:

— Nu face atâta zgomot, Charles, ai s-o trezeşti din somn pe surioara ta.

Copilul, curios, se dădu îndată jos de pe cal, veni în vârful picioarelor, ca şi cum s-ar fi temut de zgomotul paşilor săi pe covor, îşi puse un deget între dinţişori, rămase pironit într-o poziţie dintre acelea copilăreşti, care nu sunt atât de drăgălaşe decât fiindcă sunt cum nu se poate mai fireşti, şi ridică vălul de muselină albă, care ascundea chipul fraged al unei fetiţe pe genunchii maicii sale.

— Eugénie doarme? De ce doarme, când noi suntem treji? Adăugă el deschizând mari ochii lui negri şi umezi.

— Numai Dumnezeu ştie, îi răspunse Caroline, zâmbind.

Şi mama şi copilul se uitară la copiliţa care fusese botezată chiar în dimineaţa aceea.

Caroline, în vârstă pe-atunci de vreo douăzeci şi patru de ani, dezvăluia o frumuseţe împlinită, pe care o fericire fără

nori şi plăceri mereu reînnoite o făcuseră să înflorească. Femeia din ea se desăvârşise. Încântată să se supună dorinţelor scumpului ei Roger, căpătase cunoştinţele care-i lipseau, cânta destul de bine la pian şi cânta drăguţ din gură. Necunoscând regulile de purtare ale unei societăţi care ar fi respins-o şi unde nu s-ar fi dus, chiar de ar fi fost bine primită – fiindcă o femeie fericită nu iese în lume – ea nu căpătase eleganţa manierelor, nici nu învăţase conversaţia bogată în cuvinte, dar săracă în gândire, cu trecere prin saloane; în schimb îşi însuşise cu multă străduinţă cunoştinţele trebuincioase unei mame, a cărei singură râvnă e să-şi crească bine copiii. Nu avea altă bucurie decât să stea lângă fiul ei, să-i dea încă din leagăn lecţiile acelea de fiecare clipă, care sădesc în sufletele tinere gustul frumosului şi al binelui, să-l ferească de orice înrâurire dăunătoare, să împlinească totodată grelele îndeletniciri ale unei îngrijitoare de copii şi duioasele îndatoriri ale unei mame.

Din prima zi, această fiinţă sfioasă şi blândă se resemnă aşa de bine să nu facă un pas dincolo de cercul vrăjit în care se aflau toate bucuriile ei, încât după ce legătura ei atât de iubitoare împlinise şase ani, prietenul ei nu avea pentru ea alt nume decât Roger. Gravura tabloului care înfăţişa pe Psyché, apropiindu-se cu o lumină să-l vadă pe Amor, cu toată opreliştea, gravură care se găsea în camera ei de culcare, îi amintea de cerinţele impuse fericirii ei. Vreme de şase ani, plăcerile ei cuminţi nu obosiră niciodată printr-o ambiţie rău înţeleasă, inima lui Roger, adevărată comoară de bunătate. Niciodată n-a dorit nici diamante, nici podoabe şi n-a vrut să primească luxul unei trăsuri cu care o îmbiase de zeci de ori Roger, şi cu care ar fi putut să se mândrească. Să aştepte pe balcon trăsura lui Roger, să meargă cu el la teatru, sau în zilele frumoase, să se plimbe împreună prin împrejurimile Parisului, să nădăjduiască în venirea lui, să-l vadă şi iar să nădăjduiască – iată povestea vieţii ei, săracă în întâmplări, dar plină de dragoste.

În vreme ce legăna pe genunchi în cântec fetiţa venită cu câteva luni înaintea acestei zile, îi făcea plăcere să-şi recheme în minte amintirile trecutului. Se opri mai bucuroasă asupra lunii septembrie, răstimp în care Roger al ei o lua în fiecare an cu dânsul la Bellefeuille, ca să petreacă acele zile minunate, care parcă ţin de toate anotimpurile deodată. Firea este atunci la fel de darnică în flori şi în fructe, serile sunt călduţe, dimineţile sunt blânde şi strălucirea verii urmează adesea melancoliilor de toamnă. În timpurile dintâi ale dragostei ei, ea atribuise întâlnirilor atât de rare şi felului lor de viaţă care nu-i punea mereu faţă-n faţă ca soţi, firea potolită şi blândeţea, de care Roger îi dăduse atâtea dovezi. Îşi aduse apoi aminte, cu încântare, că întâia oară când se aflaseră La mica moşie din Gatinais, ea stătuse la pândă tremurând, chinuită de temeri neîntemeiate. Iscodire a dragostei, cu totul de prisos! Toate lunile acelea de fericire trecuseră ca un vis, în mijlocul unei bucurii care nu s-a dezminţit niciodată. Totdeauna văzuse un surâs drăgăstos pe buzele acestui om blajin şi care părea oglinda surâsului ei. La aceste amintiri prea vii, ochii i se umpleau de lacrimi; i s-a părut că nu-l iubeşte destul şi a fost ispitită să vadă în nefericirea stării ei îndoielnice un fel de bir pus de soartă pe dragostea ei. În cele din urmă, o curiozitate nestăpânită a făcut-o să cerceteze pentru a mia oară întâmplarea care putuse să-l facă pe un om atât de iubitor ca Roger să se bucure numai de o dragoste ascunsă, în afara legii. Făuri mii de romane, tocmai pentru a se feri de a recunoaşte adevărata pricină, ghicită de multă vreme, dar pe care încerca să nu o creadă. Se ridică, ţinându-şi copilul adormit în braţe şi se duse în sufragerie ca să supravegheze toate pregătirile cinei.

În ziua aceasta de 6 mai 1822, era aniversarea plimbării în parcul Saint-Leu, în care i se hotărâse soarta; astfel că, în fiecare an, ziua aceasta aducea cu ea o sărbătoare a inimii. Caroline arătă ce faţă de masă trebuia pusă şi ajută la

aşezarea dulciurilor. Apoi, după ce se îngrijise cu drag de toate aceste lucruri care-l priveau pe Roger, o aşează pe copiliţă în leagănul ei drăguţ, se duse să stea pe balcon şi nu întârzie să vadă sosind gabrioleta cu care prietenul său, ajuns om în toată firea, înlocuise tilbury-ul elegant de la început. După ce îndurase primul asalt al mângâierilor Carolinei şi ale micului şţrengar care-i spunea tată, Roger se îndreptă spre leagăn, se uită cum dormea fiica lui, o sărută pe frunte şi scoase din buzunarul hainei sale o hârtie lungă, brăzdată de linii negre.

— Caroline, zise el, iată zestrea domnişoarei Eugénie de Bellefeuille.

Mama luă cu recunoştinţă actul dotal: era o subscriere a unor titluri de rentă de stat.

— De ce îi dai trei mii de franci venit Eugéniei, când nu i-ai dat decât o mie cinci sute lui Charles?

— Îngerul meu, Charles va fi bărbat, îi răspunse el. O mie cinci sute de franci îi vor fi de ajuns. Cu acest venit, un om îndrăzneţ e deasupra nevoilor. Dacă din întâmplare fiul tău e un om de nimic, nu aş vrea să poată face nebunii. Dacă are ambiţie, o avere atât de neînsemnată o să-i deştepte pofta de muncă. Eugénie e femeie: îi trebuie o zestre.

Tatăl începu să se joace cu Charles ale cărui gesturi pline de alintare arătau libertatea şi lipsa de constrângere a educaţiei primite. Nici o teamă din partea copilului, faţă de tatăl său, nu venea să rupă farmecul care-l răsplăteşte pe părinte pentru îndatoririle sale şi veselia acelei mici familii era pe cât de duioasă, pe atât de adevărată. Seara, o lanternă magică îşi desfăşură pe o pânză albă jocurile şi priveliştile pline de taine, spre marea uimire a lui Charles. În mai multe rânduri, bucuria cerească a acestei fiinţe nevinovate stârni hohote de râs pe buzele Carolinei şi ale lui Roger. Mai târziu, când băieţelul se duse la culcare, se sculă fetiţa, cerându-şi hrana iei uşoară. La lumina lămpii, în colţul căminului, în camera aceasta unde nu era decât pace şi bucurie, Roger se dărui cu totul fericirii de a privi

tabloul încântător pe care-l înfăţişa copilul agăţat la sânul Carolinei, albă şi fragedă ca un crin înflorit de curând şi al cărei păr cădea în mii de cârlionţi negri, printre care abia i se mai zărea gâtul. Razele care cădeau asupră-i făceau să reiasă tot farmecul acestei mame tinere, înmulţind asupra ei, în jurul ei: şi al copilului toate efectele pitoreşti născute din îmbinările de umbră şi lumină. Chipul acestei femei tăcute şi liniştite îi păru lui Roger de o mie de ori mai duios ca totdeauna şi se uită cu drag la buzele puţin neregulate, dar gingaşe şi rumene, care nu rostiseră niciodată vreun cuvânt nepotrivit. Acelaşi gând străluci şi în ochii Carolinei, care se uită la Roger cu coada ochiului, fie pentru a se bucura de impresia pe care i-o făcuse, fie pentru a ghici cum îşi vor petrece seara.

Necunoscutul care înţelese viclenia acelei priviri isteţe, spuse cu o prefăcută mâhnire:

— Trebuie să plec. Am de încheiat o afacere foarte însemnată şi sunt aşteptat acasă. Datoria înainte de toate, nu-i aşa, scumpa mea?

Caroline îl iscodi, luând o înfăţişare blândă şi tristă totodată, dar cu acea resemnare care face să simtă toate suferinţele unei jertfe:

— Adio, zise ea. Du-te! Dacă ai sta un ceas mai mult, nu ţi-aş dărui aşa de uşor libertatea.

— Îngerul meu, răspunse el zâmbind, am trei zile concediu; şi lumea mă crede la douăzeci de leghe de Paris.

La câteva zile după aniversarea acestui 6 mai, într-o dimineaţă, domnişoara de Bellefeuille porni în grabă spre strada Saint Louis din Marais, cu dorinţa să nu ajungă prea târziu într-o casă în care se ducea numai la opt zile o dată. Un bilet trimis într-adins îi dăduse tocmai de veste că mama ei, doamna Crochard, era pe moarte din pricina suferinţelor complicate produse de catar şi de reumatism. Pe când birjarul da bice cailor, din îndemnul stăruitor al Carolinei, întărit de făgăduiala unui gras bacşiş, bătrânele fricoase de care se înconjurase văduva Crochard în zilele ei de pe

urmă, aduceau un preot în locuinţa curată şi dichisită de la catul al doilea în care sta bătrâna cumătră. Slujnica doamnei Crochard nu ştia că domnişoara cea frumoasă, la care stăpâna ei se ducea adeseori să ia masa, era chiar fiica ei; şi ea ceru printre cele dintâi, să se aducă un duhovnic, nădăjduind că acel preot să-i fie şi ei de folos, cel puţin tot atât cât şi bolnavei. Între două partide de boston11 sau plimbându-se prin grădina turcească, bătrânele cu care văduva Crochard sporovăia în toate zilele izbutiseră să deştepte în inima îngheţată a prietenei lor oarecare mustrări de cuget privitoare la viaţa ei trecută, oarecare gânduri de viitor, o frică de iad şi unele nădejdi de iertare, întemeiate pe o sinceră întoarcere la credinţă. În dimineaţa asta de pomină, trei bătrâne din strada Saint-François şi Vieille-Ruedu-Temple veniseră aşadar să se aşeze în salonul unde le primea doamna Crochard în fiecare marţi. Pe rând, câte una dintre ele se ridica din jilţ, ca să se ducă la căpătâiul palului, să-i tină de urât sărmanei bătrâne şi să-i dea acele nădejdi mincinoase, cu care sunt mângâiaţi cei ce trag să moară. Cu toate acestea, când li se păru că se apropie criza, când medicul chemat în ajun spuse că nu mai răspunde pentru viaţa văduvei, cele trei doamne se sfătuiră ca să hotărască dacă trebuie să dea de veste domnişoarei de Bellefeuille. După ce o ascultară mai întâi pe Françoise, se hotărâră să trimită un comisionar în strada Taitbout ca să o înştiinţeze pe ruda cea tânără, a cărei înrâurire părea de temut celor patru femei; dar trăgeau nădejde că auvergnatul va aduce-o prea târziu pe această fiinţă, care ocupa un loc atât de mare în inima doamnei Crochard. Văduva aceasta, care avea desigur un venit anual de trei mii de franci, fu aşa de bine îngrijită de treimea femeiască, numai fiindcă niciuna dintre aceste bune prietene, nici măcar Françoise, nu bănuiau că ar avea vreun moştenitor. Bogăţia în care trăia domnişoara de Bellefeuille, căreia doamna Crochard, după vechile obiceiuri de la Operă, îşi interzicea să-i dea numele duios de fiică, aproape că

îndreptăţea urzelile puse la cale de cele patru femei, ca să-şi împartă moştenirea bătrânei care trăgea să moară.

În curând, una dintre cele trei ursitoare, cea care stătea la pândă lângă bolnavă, veni clătinând din cap spre celelalte două, foarte îngrijate şi ele, şi le zise:

— E vremea să trimitem după domnul abate Fontanon. Peste două ore n-are să mai aibă nici mintea limpede, nici puterea să scrie un cuvânt.

Slujnica bătrână şi ştirbă plecă deci şi se întoarse cu un bărbat îmbrăcat în redingotă neagră. O frunte îngustă trăda un cuget meschin la acest preot, care avea şi un chip comun: obrajii săi bucălaţi atârnând în jos, bărbia dublată de-o guşă, dovedeau o stare înfloritoare şi mult egoism; părul pudrat îi dădea o înfăţişare blajină, atâta vreme cât nu-şi ridica ochii mici, căprui, bulbucaţi şi care n-ar fi stat rău sub sprâncenele unui tătar.

— Domnule abate, îi zise Françoise, vă mulţumesc mult pentru sfaturile dumneavoastră, dar vă rog să nu uitaţi cât de bine am îngrijit-o pe bătrâna asta scumpă!

Slujnica cu pasul târşit şi cu chipul cernit tăcu văzând că uşa locuinţei este deschisă şi că cea mai îndrăzneaţă dintre cele trei bătrâne stătea în capul scării, ca să-i vorbească preotului. După ce preotul trecu cu bine prin întreitul asalt al vorbelor mieroase şi smerite ale prietenelor văduvei, se duse să se aşeze la căpătâiul patului doamnei Crochard. Cuviinţa şi o oarecare sfială făcură pe cele trei cucoane şi pe bătrâna Françoise să rămână toate patru în salon, făcând strâmbături de durere, pe care numai aceste feţe zbârcite erau În stare să le mimeze cu ama desăvârşire.

— Ah! Ce nenorocire! Exclamă Françoise, scoţând un oftat. Uite, totuşi, e a patra stăpână pe care am să am durerea s-o duc la groapă. Cea dintâi mi-a lăsat o sută de franci venit pe viaţă, a doua cincizeci de taleri şi a treia. Trei mii de. Franci bani gheaţă. După treizeci de ani de serviciu cu atâta m-am ales.

Slujnica se folosi de dreptul ei de-a se învârti peste tot ca să intre într-o cămăruţă, de unde putea să-l audă pe preot.

— Mă bucur, fiica mea, zicea Fontanon, că ai simţăminte de evlavie, văd că porţi asupra dumitale un sfânt odor.

Doamna Crochard făcu o mişcare nelămurită care dovedea că nu-şi mai are mintea întreagă; căci arătă crucea imperială a legiunii de onoare12.

Când văzu chipul împăratului, preotul se dădu un pas înapoi; apoi se apropie din nou de penitentă, care vorbi cu el cu glas atât de stins, încât la început Françoise n-auzi nimic.

— Vai de capul meu! Spuse deodată bătrâna. Nu mă lăsa! Cum, domnule abate, crezi că o să trebuiască să răspund de sufletul fetei mele?

Preotul vorbea prea încet şi peretele de scânduri era prea gros, ca Françoise să poată auzi totul.

— Vai! Spuse plângând văduva, mişelul nu mi-a dat nimic ce-aş putea lăsa moştenire. Când mi-a luat-o pe biata Caroline, m-a despărţit de ea şi nu mi-a constituit decât trei mii de franci venit anual la un capital care aparţine fetei mele.

— Cucoana are o fată şi nu are altceva decât un venit pe viaţă, strigă Françoise, repezindu-se în salon.

Cele trei bătrâne se uitară unele la altele cu o uimire adâncă. Una dintre ele, al cărei nas şi bărbie, cât pe ce să se unească, dădeau de gol că era mai presus de celelalte prin viclenie şi isteţime, clipi din ochi şi îndată ce Françoise întoarse spatele, făcu celor două prietene ale ei un semn, care voia să spună:

— Fata asta e o şireată. I-a umblat numele prin trei testamente.

Cele trei femei rămaseră pe loc; dar în curând se ivi şi preotul şi, după ce le spuse un cuvânt, vrăjitoarele coborâră repede scara toate deodată, în urma lui, lăsând-o pe Françoise singură cu stăpâna ei. În clipa aceea, doamna

Crochard, ale cărei suferinţe se înteţiseră cumplit, îşi sună slujnica în zadar; ea îi răspundea doar:

— Ei las-că vin! Îndată! Uşile dulapurilor şi scrinurilor se deschideau şi se închideau la loc, de parcă Françoise ar fi căutat vreun bilet de loterie rătăcit. În clipa când criza aceasta atinse culmea, domnişoara de Bellefeuille ajunse lângă patul mamei sale, ca s-o mângâie cu vorbe duioase.

— Ah! Biata mea mamă! Ce vinovată sunt! Tu suferi şi eu nu ştiam nimic! Nu mi-o spunea inima. Dar iată-mă!

— Caroline!

— Ce este?

— Mi-au adus un preot.

— Dar mai bine aduceau un medic, spuse domnişoara de Bellefeuille. Françoise, un doctor! De ce doamnele acelea n-au trimis după doctor?

— Mi-au adus un preot, zise bătrâna oftând.

— Cât suferă! Şi nici o doctorie care s-o liniştească, nimic pe masă.

Mama făcu un gest nedesluşit, pe care însă ochii pătrunzători ai Carolinei: îl ghiciră, şi ea tăcu pentru a o lăsa să vorbească.

— Mi-au adus un preot, chipurile, ca să mă spovedească. Ia seama, Caroline, strigă anevoie, cu o ultimă sforţare, bătrâna aceea care tăcuse până atunci, preotul mi-a smuls numele binefăcătorului tău.

— Şi cine ţi l-a putut spune, mamă dragă?

Bătrâna îşi dădu sfârşitul, încercând să ia o înfăţişare şireată. Dacă domnişoara de Bellefeuille ar fi putut privi cu luare-aminte la chipul răposatei, ar fi văzut, ceea ce nu va mai vedea nimeni vreodată, moartea râzând.

Pentru a se înţelege interesul pe care-l prezintă introducerea acestei scene, trebuie să dăm uitării o clipă personajele pentru a trece la povestirea unor întâmplări de mai înainte dintre care însă cea din urmă se leagă de moartea doamnei Crochard. Aceste două părţi vor alcătui

atunci o singură poveste, care, printr-o lege caracteristică vieţii pariziene, dăduse naştere la două fapte deosebite.

Pe la sfârşitul lunii martie 1806, un tânăr avocat de vreo douăzeci şi şase de ani cobora pe la orele trei dimineaţa scara cea mare a palatului unde locuia Arhicancelarul imperiului. Ajuns în curte, în ţinută de bal, pe un polei uşor, nu se putu opri să nu scoată un strigăt de necaz, prin care răzbătea totuşi un fel de voioşie care arareori îi părăseşte pe francezi, fiindcă nu văzu nici o birjă prin grilajul curţii şi n-auzi în depărtare zgomotele acelea făcute de copitele cailor sau de glasul răguşit al birjarilor parizieni. În curtea slab luminată de felinarele de la trăsura ministrului de justiţie, pe care tânărul îl lăsase la joc de cărţi, la Cambacérčs13, răsunau loviturile de copite ale cailor. Deodată, o mină prietenoasă îl bătu pe umăr; tânărul se întoarse, recunoscu pe înaltul Judecător14 şi-l salută. În clipa în care lacheul lăsă treapta trăsurii, fostul legiuitor al Convenţiunii ghici încurcătura avocatului.

— Noaptea nu prea cunoşti om de om, zise el vesel. Un Înalt Judecător nu se compromite dacă e însoţit de un avocat. Mai ales când acest avocat e nepotul unui fost coleg, una dintre luminile Marelui Consiliu de Stat, care a dat Franţei Codul Napoleon.

Pietonul se sui în trăsură, la un semn al şefului suprem al justiţiei imperiale.

— Unde locuieşti? Îl întrebă ministrul pe avocat, înainte ca lacheul care aştepta poruncile să închidă uşa.

— Pe cheiul Augustins, excelenţă.

Caii porniră şi tânărul se văzu rămas între patru ochi cu un ministru, căruia încercase zadarnic să-i spună un cuvânt şi înainte şi după ospăţul minunat al lui Cambacérčs; înaltul Judecător îl ocolise în mod vădit toată seara.

— Ei, ce zici, domnule de Granville? Ai luat-o pe calea cea bună.

— Atâta vreme cât voi fi lângă excelenţa voastră.

— Nu glumesc, zise ministrul. Ai sfârşit stagiul de doi ani şi apărarea dumitale în procesul Ximeuse şi d'Hauteserre te-a pus într-o lumină bună.

— Credeam până azi că devotamentul meu faţă de aceşti nenorociţi de emigranţi o să-mi strice.

— Eşti foarte tânăr, spuse ministrul, cu glas adânc. Dar, adăugă el după un răstimp, i-ai plăcut astă seară foarte mult Arhicancelarului. Intră în magistratura parchetului; avem nevoie de personal. Nepotul unui om de care ne interesăm atât de mult, Cambacérčs ţi cu mine, nu se poate să rămână avocat. Numai fiindcă i-ar lipsi protecţia. Unchiul dumitale ne-a ajutat să trecem prin vremuri de furtună şi astfel de servicii nu se uită.

Ministrul tăcu o clipă.

— Peste puţină vreme, o să am trei locuri libere la tribunalul de primă instanţă şi la Curtea imperială din Paris; vino atunci să mă vezi şi alege-ţi pe cel ce ţi se pare mai potrivit. Până atunci, munceşte, dar să nu te arăţi la audienţele mele. În primul rând, sunt copleşit de muncă; apoi, concurenţii dumitale ar putea să-ţi ghicească năzuinţele şi să te ponegrească în faţa patronului. Cambacérčs ţi cu mine nu ţi-am spus o vorbă toată seara, numai ca să te ferim de primejdiile favorurilor.

În clipa când ministrul sfârşea aceste cuvinte, trăsura se opri pe cheiul Augustins, tânărul avocat mulţumi mărinimosului său protector din toată inima şi foarte călduros pentru amândouă hatârurile pe care i le făcuse şi începu să bată cu putere în uşă, căci viscolul îi sufla aprig peste pulpele picioarelor. În cele din urmă, un portar bătrân trase cordonul, ca să se deschidă uşa şi, pe când avocatul trecea prin faţa cămăruţei sale, îi strigă cu glas răguşit:

— Domnule Granville, ai o scrisoare.

Tânărul luă scrisoarea şi încercă, cu tot frigul, să o citească la lumina unui felinar slab, a cărui feştilă era pe cale să se stingă.

— E de la tata! Spuse el, luând sfeşnicul, pe care portarul i-l aprinsese între timp. Şi se urcă în grabă în locuinţa sa, ca să citească scrisoarea care urmează:

Ia poştalionul şi dacă poţi să vii aici îndată, dă norocul peste tine. Domnişoara Angélique Bontems şi-a pierdut sora; Iat-o singură la părinţi şi, pe cât ştim, ea nu te urăşte deloc. Acum, doamna Bontems îi poate lăsa cam patruzeci de mii de franci venit anual, peste ce îi va da ca zestre. Am pus totul la cale. Prietenii noştri o să se mire, văzând nişte nobili de viţă veche, cum suntem noi, că se încuscresc cu familia Bontems. Moş Bontems, care a purtat bonetă purpurie15, a dobândit multe bunuri naţionale16, cumpărate pe nimic. Dar, mai întâi de toate, n-a luat decât pământuri de ale călugărilor, care n-o să se mai întoarcă; apoi dacă tot te-ai scoborât ca să te faci avocat, nu văd de ce ne-am da înapoi de la altă concesie făcută ideilor vremii noastre. Mititica va avea trei sute de mii de franci, eu îţi dau o sută, averea mamei tale face o sută cincizeci de mii de taleri, sau aproape atât; te văd în stare, scumpul meu copil, dacă vrei să intri în magistratură să ajungi senator, tot aşa de bine ca alţii. Cumnatul meu, consilierul de stat, n-are să-ţi dea o mână de ajutor, într-adevăr. Dar, cum nu este însurat, are să-ţi vină într-o zi moştenirea lui. Chiar de nu ai ajunge senator prin tine însuţi, ai moşteni locul lui. Acolo ai să fii destul de sus, ca să vezi cum se desfăşoară evenimentele. Adio, te îmbrăţişez.

F. Conte de Granville.”

Şi astfel tânărul Granville se culcă, făcând mii de planuri, unul mai frumos ca altul. Sprijinit cu putere de Arhicancelar, de ministrul de justiţie şi de unchiul său după mamă, care era unul dintre redactorii codului, îşi va începe cariera într-un post râvnit de mulţi alţii, la prima curte a imperiului şi se şi vedea membru al acelui parchet din care Napoleon îşi alegea înalţii funcţionari ai imperiului. Se mai ivea şi o avere destul de strălucită, ca să-l ajute să-şi ţină rangul, lucru pentru care nu i-ar fi fost de ajuns firavul

venit de cinci mii de franci pe care i-l dădea o moşie moştenită de la mama sa.

Ca să-şi completeze visurile ambiţiei cu fericirea, îşi rechemă în minte chipul nevinovat al domnişoarei Angélique Bontems, părtaşa jocurilor lui din copilărie. Atâta vreme cât n-ajunsese la vârsta judecăţii chibzuite, tatăl şi mama sa nu s-au împotrivit câtuşi de puţin prieteniei lui cu drăgălaşa fată a vecinului lor de la ţară; dar când, în scurtele răstimpuri ale vacanţelor petrecute la Bayeux, părinţii lui, îngâmfaţi de nobleţea lor, descoperiră apropierea dintre el şi fată, nu-i dădură voie să se mai gândească la ea. Astfel că de zece ani, Granville nu putuse s-o vadă decât arareori pe aceea pe care o numea mica lui soţie. În clipele acelea, furate supravegherii neîncetate a familiilor, de abia dacă schimbau câteva cuvinte neînsemnate, trecând unul prin faţa altuia la biserică sau pe stradă. Zilele cele mai frumoase erau acelea când, întruniţi la câte o serbare câmpenească, numită în Normandia adunare, puteau să se privească pe ascuns şi de departe. În timpul celor din urmă vacanţe, Granville o văzuse de două ori pe Angélique şi privirea ei plecată, înfăţişarea tristă a micii sale soţii îl făcură să creadă că o apasă un jug necunoscut.

La şapte dimineaţa, avocatul se afla în Biroul Poştelor din strada Notre-Dame-des-Victoires şi avu norocul să găsească un loc în trăsura care pleca la ora aceea spre oraşul Caen. Avocatul stagiar revăzu cu o adâncă tulburare clopotniţele catedralei din Bayeux. Cum nici o nădejde a vieţii sale nu fusese încă înşelată. Inima se deschidea sentimentelor înălţătoare care mişcă sufletele tinere. După ospăţul prea lung, plin de bucuria revederii cu care îl aşteptaseră tatăl său şi câţiva prieteni, tânărul nerăbdător a fost dus spre o anumită casă, aflată pe strada Teinture şi pe care o cunoştea bine. Inima îi bătu cu putere când tatăl său, care mai era numit şi acum la Bayeux contele de Granville, ciocăni tare într-o poartă, cu vopseaua veche cojită. Era

cam pe la ora patru seara. O slujnică tânără, cu o bonetă de bumbac în cap, îi salută pe domni cu o scurtă plecăciune şi răspunse că doamnele trebuie să se întoarcă îndată de la vecernie.

Contele şi fiul său intrară într-o sală joasă, care unea loc de salon şi semăna cu vorbitorul dintr-o mănăstire. Lambriuri de nuc lustruit întunecau această încăpere, în jurul căreia câteva scaune îmbrăcate în tapiţerie şi câteva jilţuri străvechi erau. Aşezate la rând. Căminul de piatră nu avea altă podoabă decât o oglindă verzuie, iar de fiecare parte a ei se vedeau braţele întortocheate ale unor sfeşnice vechi, fabricate pe vremea păcii de la Utrecht17. Pe lambriurile din faţa căminului, Granville zări un uriaş crucifix de fildeş şi abanos, înconjurat de merişor sfinţit. Deşi avea trei ferestre, care dădeau spre o grădină de provincie, ale cărei răzoare regulate erau mărginite de tufe de merişor, încăperea era. Aşa de prost luminată încât de-abia se vedeau pe peretele din faţă tablouri religioase, datorite vreunui penel vestit şi cumpărate desigur în vremea Revoluţiei de către bătrânul Bontems care, atunci când era căpetenia districtului, nu-şi uita niciodată interesele. De la podeaua ceruită cu îngrijire şi până la perdelele de pânză cu pătrate verzi, totul strălucea de o curăţenie de mănăstire. Fără voie, inima tânărului se strânse în acest lăcaş tăcut, unde trăia Angélique. Saloanele strălucite ale Parisului, prin care colinda tot mereu, şi vârtejul serbărilor şterseseră din amintirea lui Granville felul de trai tihnit şi posomorât din provincie; şi contrastul a fost pentru el atât de izbitor, încât îl făcu să se înfioare. După ce ieşi de la o adunare de la Cambacércs, unde viaţa se arată în toată măreţia ei, unde minţile sunt atât de luminate, unde gloria imperială se oglindeşte atât de viu, să cazi dintr-odată în mijlocul ideilor meschine, nu e ca şi cum te-ai duce din Italia în Groenlanda?

— Să trăieşti aici nu-i viaţă, îşi zise el, cercetând salonul acela puritan.

Bătrânul conte, care băgase de seamă uimirea fiului său, îl luă de mână, îl trase dinaintea unei ferestre, pe unde mai pătrundea puţină lumină şi în vreme ce slujnica aprindea lumânările vechi din sfeşnice. Încercă să împrăştie norii pe care această privelişte îi adunase pe fruntea lui.

— Ascultă băiete, îi zise el, văduva moşului Bontems e nemaipomenit de bisericoasă. Ştii tu. Când dracul îmbătrâneşte. Văd că înfăţişarea încăperii acesteia te face să strâmbi din nas. Ei, iată care e adevărul. Bătrâna e împresurată de preoţi, i-au băgat în cap că mai are vreme să ajungă în cer; şi ca să fie mai sigură că-l câştigă pe sfântul Petru cu cheile lui cu tot, le cumpără. Se duce la liturghie în fiecare zi, ascultă toate slujbele, se împărtăşeşte în toate duminicile lăsate de Dumnezeu şi îşi face de lucru restaurând capelele. A dăruit catedralei atâtea odăjdii şi stihare sfinte. A înzorzonat uraniscul18 cu atât de multe pene, încât la cea din urmă procesiune de Fęte-Dieu19 se adunase mulţimea ca la spânzurătoare, ca să vadă preoţii minunat înveşmântaţi şi toate odoarele lor proaspăt aurite. Şi caisa. Asta a ajuns o adevărată ţară sfântă. Eu am împiedicat-o pe nebuna asta bătrână să dea cele trei tablouri la biserică, un Dominichino, un Correggio şi un Andrea del Sarto20, care preţuiesc o sumă mare de bani.

— Dar Angélique? Întrebă tânărul cu vioiciune.

— Dacă nu te însori cu ea, Angélique e pierdută, zise contele. Cuvioşii ăştia ai noştri au sfătuit-o să trăiască fecioară şi martiră. Mi-am dat toată osteneala să-i deştept inimioara vorbindu-i de tine, când am văzut că rămâne singură la părinţi; dar înţelegi că, o dată măritată, ai s-o duci la Paris. Acolo serbările, căsătoria, teatrul şi vălmăşagul vieţii pariziene au s-o facă uşor să uite spovedaniile, posturile, mortificaţiile şi liturghiile cu care se hrănesc de obicei fiinţele astea.

— Dar cei cincizeci de mii de franci venit anual care provin din averile bisericeşti nu se vor întoarce oare.?

— Ajungem şi la asta, spuse contele cu un zâmbet subţire. Vanitatea doamnei ele Bontems a fost destul de măgulită că va altoi familia Bontems pe arborele genealogic al Granville-ilor, aşa că, în vederea căsătoriei, sus-numita mamă dăruieşte averea în deplină proprietate micuţei şi nu-şi păstrează decât uzufructul. Şi de aceea preoţimea se împotriveşte la căsătoria ta; dar am făcut strigările, totul e pregătit şi în opt zile ai să scapi din ghearele mamei şi ale preoţilor. Fata cea mai frumoasă din Bayeux are să fie a ta, o mică tovarăşă care n-o să-ţi pricinuiască nici o supărare, fiindcă are idei sănătoase. A fost pusă la încercare prin post şi rugăciune şi – adăugă în şoaptă – prin maică-sa.

O bătaie uşoară în uşă îl întrerupse pe conte, care crezu că au să intre cele două doamne. Se arătă un servitor mic şi foarte grăbit, stingherit: însă la vederea celor două persoane însemnate, făcu un semn slujnicei care veni lângă el. Îmbrăcat într-un surtuc albastru, ale cărui pulpane fluturau pe şolduri şi cu pantaloni vărgaţi alb cu albastru, băiatul acesta avea părul tăiat rotund: chipul lui aducea cu al unui mic paracliser, fiindcă oglindea acea evlavie silită, pe care o au toţi locuitorii unei case habotnice.

— Domnişoară Gatienne, ştii cumva unde sunt cărţile pentru slujbele Sfintei Fecioare? Doamnele din Congregaţia Sacré-Coeur fac o procesiune în biserică, astă-seară.

Gatienne se duse să caute cărţile.

— Mai au mult, măi oşteanule? Întreba contele.

— Cel mult o jumătate de ceas.

— Haidem să vedem şi noi; sunt femei frumoase, îi spuse tatăl fiului său. De altfel, o vizita la catedrală nu ne poate face nici un rău.

Tânărul îşi urmă tatăl nehotărât.

— Ce ai? Îl întrebă contele.

— Ce să am, tată? Am. Dreptate.

— N-ai spus nimic până acum.

— Da, dar m-am gândit că dumneata ţi-ai păstrat zece mii de franci venit din averea pe care o aveai înainte şi n-aş

dori să mi-i laşi mie decât cel mai târziu cu putinţă; dar dacă-mi dai o sută de mii de franci ca să mă însor prosteşte, dă-mi voie să-ţi cer numai cincizeci de mii ca să mă feresc de o nenorocire şi să mă bucur, rămânând holtei, de o avere la fel cu aceea pe care mi-ar aduce-o domnişoara Bontems a dumitale.

— Eşti nebun?

— Nu, tată! Lată de ce e vorba: ministrul de justiţie mi-a făgăduit alaltăieri un loc în Parchetul Parisului. Cincizeci de mii de franci adăugaţi la ceea ce mai am eu şi la leafa slujbei mele o să-mi aducă un venit de douăsprezece mii, de franci. Atunci, o să am sorţi de izbândă de o mie de ori mai buni decât într-o căsătorie tot atât de săracă în fericire, pe cât e de bogată în agonisită.

— Se vede, spuse tatăl zâmbind, că n-ai trăit sub vechiul regim. Pe noi ăştia, crezi că ne încurca vreodată o femeie?

— Dar bine, tată, astăzi căsătoria a ajuns.

— A, asta-i! Zise contele întrerupându-şi fiul, să fie adevărat tot ce-mi cântă bătrânii mei tovarăşi de emigraţie? Revoluţia ne-a lăsat moştenire obiceiuri ursuze, i-a infectat pe tineri cu nişte principii îndoielnice. Întocmai ca şi cumnatul meu, jacobinul21, ai să-mi vorbeşti de naţiune, de morală publică, de dezinteresare. Of! Doamne! Ce ne-am face de n-ar fi surorile împăratului22?

Bătrânul acesta încă verde, pe care ţăranii de pe moşiile lui îl numeau încă stăpânul de Granville, sfârşi aceste cuvinte tocmai când pătrundeau sub bolţile catedralei. Cu toată sfinţenia lăcaşului aceluia, el îngâna, pe când lua aghiazmă, o arie din opera Rose şi Colas23 şi îl călăuzi pe fiul său de-a lungul galeriilor lăturalnice din pronaos, oprindu-se la fiecare stâlp, ca să cerceteze în biserică şirurile de capete, care erau aliniate ca ostaşii la paradă. Slujba deosebită pentru Sacré-Coeur tocmai trebuia să înceapă. Doamnele membre ale acestei congregaţii, fiind aşezate lângă cor, contele şi fiul său se îndreptară spre acea parte a pronaosului şi se rezemară de unul dintre stâlpii cei

mai umbriţi de unde se putea vedea mulţimea neîntreruptă de capete, care semăna cu o pajişte smălţuită de flori. Deodată, la doi paşi de tânărul Granville, răsună un glas atât de dulce, încât nu părea cu putinţă să fie al unei fiinţe omeneşti; cânta aşa cum cântă cea dintâi privighetoare după ce a trecut iarna. Deşi însoţită de mii de voci de femei şi de sunetele ore-ii, glasul acesta îţi înfioră nervii, de parcă ar fi fost zgâriaţi de sunetele prea ascuţite şi prea tari ale unei armonici. Parizianul se întoarse, văzu o tânără fată care ţinea capul plecat şi al cărui chip era din pricina asta cu totul ascuns de o pălărie mare de stofă albă; şi se gândi că numai ei i se datora melodia aceea senină. Cu toată îmbrăcămintea groasă de lână cafenie în care era înfăşurată, i se păru că o recunoaşte pe Angélique şi împinse braţul tatălui său.

— Da, ea e! Zise contele, după ce se uită în direcţia în care îl îndemnase fiu! Său.

Bătrânul nobil îi arătă cu un semn chipul pălit al unei femei în vârstă, ai cărei ochi, înconjuraţi de cearcăne mari negre, îi şi văzuseră pe străini, fără ca privirea ei făţarnică să se ridice de pe cartea de rugăciuni pe care o ţinea în mână.

Angélique ridică fruntea spre altar, ca şi cum ar fi vrut să tragă în piept mireasma pătrunzătoare a norilor de tămâie, oare ajungea până la cele două femei. Atunci, la lumina tainică ce o răspândeau în lăcaşul acela întunecat policandrul din pronaos, sfeşnicele şi câteva lumânări, aprinse în dreptul stâlpilor, tânărul văzu o faţă care îi zdruncină hotărârea. O pălărie de mătase albă, cu o panglică lucioasă, legată sub bărbia mică şi cu gropiţă, făcea ca un chenar chipului de o neasemuită perfecţiune. Deasupra frunţii înguste, dar foarte gingaşe, părul de aur pal se despărţea în două şuviţe şi cădea de-a lungul obrajilor, ca umbra frunzişului pe un mănunchi de flori. Arcul sprâncenelor era tras cu priceperea care ne minunează la frumoasele chipiuri chinezeşti. Nasul, uşor

acvilin, avea o linie puternică şi hotărâtă puţin obişnuită, iar buzele semănau cu două linii trandafirii trase cu dragoste de un penel subţire. Ochii, de un albastru deschis, erau plini de nevinovăţie. Granville băgă de seamă că faţa aceasta părea cam ţeapănă şi închisă, însă crezu că lucrul se datorează evlaviei care o însufleţea atunci pe Angélique. Vorbele sfinte ale rugăciunii treceau printre două şiraguri de mărgăritare; frigul lăsa să se vadă. În preajma lor ca un nor de miresme. Fără voie, tânărul încercă să se aplece ca să respire suflarea aceea cerească. Mişcarea lui atrase luarea-aminte a fetei şi privirea ei înălţată, fără să clipească, spre altar, se întoarse către Granville pe care întunericul nu-i îngădui să-l vadă prea desluşit, dar în care recunoscu pe tovarăşul ei din copilărie; o amintire mai puternică decât rugăciunea dădu o strălucire nemaipomenită chipului ei şi ea se înroşi. Avocatul avu o tresărire de bucurie când văzu că speranţele vieţii de apoi sunt înfrânte de nădejdea dragostei şi măreţia sfântului lăcaş e pusă în umbră de amintirile lumeşti; dar încântarea lui nu ţinu multă vreme; Angélique îşi lăsă vălul, luă o înfăţişare liniştită şi reîncepu să cânte, fără ca glasul ei să trădeze cea mai mică tulburare. Granville se trezi sub stăpânirea unei singure dorinţe şi toate gândurile lui de prevedere pieriră. Când slujba se sfârşi, nerăbdarea lui ajunsese atât de mare, încât nu le lăsă pe cele două doamne să plece singure acasă, ci veni îndată să o salute pe mica lui soţie. O recunoaştere sfioasă şi de o parte şi de alta avu loc, în faţa credincioşilor, în pridvorul catedralei. Doamna Bontems tresări de mândrie luând braţul contelui care, fiind nevoit să i-l întindă în faţa lumii, fu foarte nemulţumit de nerăbdarea aşa de puţin cuviincioasă a fiului său.

Vreme de aproape cincisprezece zile, câte s-au scurs între prezentarea oficială a tânărului viconte de Granville ca logodnic al domnişoarei Bontems şi ziua solemnă a nunţii sale, el a venit tot mereu să stea cu prietena sa, în vorbitorul cel întunecos, cu care se obişnuise. Vizitele lui

lungi aveau ca scop să iscodească firea frumoasei Angélique; căci, din fericire, prevederea i se redeşteptase a doua zi după întâlnire. O găsea aproape totdeauna pe viitoarea lui soţie aşezată dinaintea unei măsuţe de lemn de Santa Lucia, îndeletnicindu-se să-şi coasă singură monograma pe rufăria care făcea parte din zestrea ei. Angélique nu aduse niciodată ea cea dintâi vorba despre religie. Dacă tânărului avocat îi venea gust să se joace cu mătăniile bogate, păstrate într-un. Săculeţ de catifea verde, dacă se uita râzând la relicva care însoţea totdeauna această unealtă a evlaviei, Angélique îi lua cu blândeţe mătăniile din mână, aruncându-i o privire rugătoare şi, fără un cuvânt, le punea la loc în săculeţ şi-i strângea bine sforile. Dacă vreodată Granville se încumeta să ridice glasul cu puţină răutate împotriva slujbei din biserică, frumoasa normandă îl asculta, opunându-i zâmbetul convingerii.

— Ori nu crezi nimic, ori crezi tot ce te învaţă biserica, îi răspundea ea. Ai vrea ca mama copiilor dumitale să fie o fată fără credinţă? Nu! Care om ar îndrăzni să se facă judecător între necredincioşi şi Dumnezeu? Aşadar, cum aş putea eu să osândesc ceea ce biserica socoteşte ca adevărat?

Angélique părea însufleţită de o iubire a aproapelui atât de duioasă, tânărul avocat vedea cum îi aruncă priviri atât de convingătoare, încât uneori a fost ispitit să îmbrăţişeze credinţa logodnicii sale; convingerea adâncă pe care o avea că este pe calea adevărului deşteptă în inima viitorului magistrat unele îndoieli, de care ea încerca să se folosească. Granville făcu atunci greşeala neiertată de a lua drept dragoste vraja pricinuită de dorinţă. Angélique era aşa de fericită să împace glasul inimii cu acel al datoriei, lăsându-se în voia unei porniri ivite încă din copilărie, încât avocatul înşelat astfel nu putea să ştie care dintre aceste două glasuri era mai puternic. Tinerii nu sunt oare cu toţii prea dispuşi să se încreadă în făgăduielile unui chip drăgălaş, să judece frumuseţea sufletului, după aceea a

trăsăturilor? Un simţământ nelămurit îi îndeamnă să creadă că desăvârşirea morală corespunde totdeauna desăvârşirii trupeşti. Dacă religia nu i-ar fi îngăduit fetei să se lase în voia sentimentelor ei, în puţină vreme ele i s-ar fi uscat în inimă, ca o plantă stropită cu un acid ucigător. Cum putea un îndrăgostit, iubit şi el la rândul său, să recunoască un fanatism aşa de bine ascuns? Aceasta e povestea sentimentelor tânărului Granville, în răstimpul acelor cincisprezece zile înghiţite cu lăcomie, ca o carte, la care te atrage deznodământul. Cercetând-o cu luare-aminte pe Angélique, ea îi păru femeia cea mai blândă; se pomeni chiar că o binecuvântează pe doamna Bontems, care insuflându-i cu atâta putere regulile religiei, o pregătise oarecum pentru greutăţile vieţii.

În ziua aleasă pentru iscălirea faimosului contract, doamna Bontems îl puse pe ginerele său să jure solemn că va respecta deprinderile religioase ale fiicei sale, că-i va da e libertate deplină de conştiinţă, că o va lăsa să se împărtăşească, să meargă la biserică, la spovedanie atât cât o pofti şi că nu se va amesteca niciodată în alegerea duhovnicului ei. În clipa aceea înălţătoare, Angélique se uită la viitorul său soţ cu o expresie atât de curată şi nevinovată, încât Granville nu stătu la îndoială să facă jurământul ce i se ceruse. Un zâmbet flutură pe buzele abatelui Fontanon, un bărbat palid, care îndruma sufletele celor din casă. Dând uşor din cap, domnişoara Bontems făgădui tovarăşului său de a nu se folosi peste măsură de această libertate de con ştiinţă. Cât despre bătrânul conte, el fluiera încetişor refrenul „Cine naiba a mai văzut”24.

După câteva zile petrecute cu ospeţele de după nuntă, care sunt faimoase în provincie, Granville şi soţia sa se întoarseră la Paris, unde tânărul avocat fu numit procuror pe lângă Curtea Imperială a Senei. Atunci când cei doi soţi căutară o locuinţă, Angélique se folosi de trecerea pe care o au toate femeile în luna de miere, ca să-l hotărască pe Granville să la un apartament mare, aşezat la parterul unei

case din colţul străzii Vieille-du-Temple cu strada Neuve-Saint-François. Pricina cea mai însemnată pentru care o alesese era că această casă se găsea la doi paşi de strada Orléans, unde era o biserică şi se învecina cu o capelă, aflată pe strada Saint-Louis.

— O bună gospodină trebuie să-şi facă provizii, îi spuse râzând soţul ei.

Angélique îl făcu să înţeleagă pe bună dreptate că Palatul de Justiţie e în vecinătatea Cartierului Marais şi că magistraţii la care, se duseseră în vizită locuiau tot pe acolo. O grădină mare dădea mai mult preţ acelei locuinţe, fiind vorba de o pereche tânără: copiii, dacă cerul le va dărui, vor avea unde să stea la aer; curtea era încăpătoare, grajdurile erau frumoase. Procurorul ar fi vrut să locuiască într-o casă pe Chaussée-d'Antin25, unde totul e tineresc şi plin de viaţă, unde apar noutăţile modei, unde mulţimea de pe bulevarde e frumos gătită, de unde e mai puţin drum de făcut pentru a merge la un teatru sau pentru a da peste alte distracţii, dar fu nevoit să se supună alintărilor unei tinere femei, care cerea întâia oară un hatâr şi, ca să-i facă plăcere, se înmormântă în Marais. Slujba lui Granville îi cerea o muncă fără răgaz, cu atât mai mult cu cât era ceva nou pentru el; deci, el se îndeletnici înainte de toate cu mobilarea camerei de lucru şi orânduirea bibliotecii; se aşează îndată într-o încăpere, care fu în curând încărcată de dosare şi-şi lăsă nevasta să supravegheze înfrumuseţarea locuinţei lor.

Cu atât mai bucuros o arunca pe Angélique în vălmăşagul primelor cumpărături ale gospodăriei, din care izvorăsc atâtea plăceri şi amintiri pentru femeile tinere, cu cât el se simţea ruşinat că lipseşte de lângă ea mai des de cum i-o îngăduiau legile lunii de miere.

După ce îşi îndrumă lucrările sale, procurorul general o lăsă pe soţia sa să-l ia de braţ, să-l scoată din camera sa de lucru şi să-l ducă să vadă cum arătau mobilele şi podoabele, pe care el nu le cunoştea decât în parte sau numai în

amănunt. Dacă o fi adevărat, cum suna o zicătoare, ca poţi să judeci o femeie uitându-te la uşa casei ei, o locuinţă ar trebui să-i tălmăcească sufletul cu şi mai multă fidelitate. Fie că doamna de Granville şi-o fi dăruit încrederea unor tapiţeri lipsiţi de gust, fie că îşi întipărise propria ei fire într-o seamă de lucruri comandate de ea, tânărul magistrat rămase uimit de înfăţişarea ţeapănă, pompoasă şi rece a odăilor sale: nu zări nimic gingaş; totul era lipsit de armonie, nimic nu-ţi mângâia ochii. Vederile înguste şi rigide care se trădau în vorbitorul de la Bayeux retrăiau în locuinţa sa, pe sub lambriurile vaste scobite în formă de cerc şi împodobite cu arabescuri în dungi întortocheate şi lungi, de un gust atât de îndoielnic.

Dorind să găsească o scuză soţiei sale, tânărul se întoarse şi cercetă din nou sala de intrare înaltă şi lungă, prin care se pătrundea în apartament: culoarea lambriului, cerută de nevastă-sa zugravului, era prea întunecată, şi catifeaua de un verde foarte închis care îmbrăca banchetele făcea să pară şi mai posomorâtă încăperea aceasta, la drept vorbind nu prea însemnată; dar din ea îţi faci o părere despre întreaga casă, după cum judeci isteţimea unui om după cea dintâi frază pe care o rosteşte. O sală de intrare e un fel de prefaţă care trebuie să vestească totul, dar să nu făgăduiască nimic. Tânărul substitut se întreba dacă soţia lui o fi ales lampa cu fănar străvechi, care se găsea în mijlocul acestei săli goale, pardosită cu marmură albă şi neagră, împodobită cu un tapet care imita pietrele încastrate, brăzdate ici-colo de muşchi verde. Un vechi barometru bogat împodobit era agăţat în mijlocul unui perete, parcă anume pentru a-l face. Să oară şi mai gol. La vederea lui, tânărul îşi întoarse ochii spre soţia sa: părea atât de mulţumită de chenarele roşii care tiveau perdelele de percal, atât de mulţumită de barometru şi de statuia cuviincioasă, care împodobea o sobă mare gotică, încât nu avu cruda îndrăzneală de a-i sfărâma măreţele ei iluzii. În loc de a o învinovăţi pe nevastă-sa, Granville se învinovăţi

pe sine, se învinui că nu-şi făcuse cea dintâi datorie, care îi poruncea să călăuzească la Paris paşii unei fete crescute la Bayeux. Judecând după mostra aceasta, cum să nu ghiceşti podoabele din celelalte odăi? Ce se putea aştepta de la o femeie care se înspăimânta când vedea pulpele goale ale unei cariatide. Care respingea cu înfocare un candelabru, un sfeşnic, o mobilă, îndată ce vedea pe ele goliciunea unui tors egiptean? În vremea aceea, şcoala lui David ajunsese la culmea gloriei, totul în Franţa era sub înrâurirea desenului său fără cusur şi al dragostei pentru formele antice, care făceau oarecum din picura lui un fel de sculptură colorată. Niciuna dintre toate născocirile luxului imperial nu căpătă drept de cetăţenie în casa doamnei de Granville. Vastul salon pătrat al locuinţei ei păstra albul şi aurul şters, care-l împodobea pe vremea lui Ludovic al XV-lea, şi în el arhitectul făcuse o adevărată risipă de grilaje întretăiate şi de acele nesuferite ghirlande de flori, ce se datorau sterpului belşug al desenatorilor de atunci. Cel puţin dacă ar fi domnit armonia, dacă arta mobilierului ar fi silit lemnul de acaju modem să ia formele întortocheate aduse la modă de gustul corupt al lui Boucher26, casa în care locuia Angélique ar fi înfăţişat doar nepotrivirea plină de haz a doi tineri trăind în veacul al nouăsprezecelea, ca şi cum ar fi făcut parte din veacul al optsprezecelea; dar o mulţime de alte lucruri produceau contraste caraghioase, bătătoare la ochi. Consolele, pendulele, sfeşnicele aminteau de însuşirile războinice pe care le îndrăgiseră parizienii în urma victoriilor imperiului. Coifuri greşeşti, săbii romane încrucişate, scuturi, datorite entuziasmului pentru tot ce e militar şi care împodobeau mobilele cele mai paşnice,: nu se potriveau câtuşi de puţin cu arabescurile gingaşe şi întortocheate care o încântau pe doamna de Pompadour27. Evlavia te duce la un fel de umilinţă obositoare, din care se desprinde trufia. Fie din sfială, fie dintr-o aplicare firească, doamna de Granville părea că nu putea suferi culorile deschise şi luminoase. Se mai gândea poate că roşul-

purpuriu şi cafeniul se potrivesc cu slujba de magistrat. Dar cum ar fi putut o fată tânără, obişnuită cu o viaţă severă, să-şi închipuie divanurile acelea sortite plăcerilor, care deşteaptă numai gânduri rele, budoarele acelea frumos împodobite şi viclene, în care mijesc păcatele? Bietul magistrat era deznădăjduit. După felul în care el încuviinţa laudele pe care ea singură şi le aducea soţia înţelese că nimic nu-i plăcuse bărbatului. Se arătă atât de mâhnită de a nu fi izbutit, încât îndrăgostitul de Granville văzu o dovadă de iubire în durerea ei adâncă, în loc să vadă o rană în amor-propriu. Ce alt putea oare să facă o fată tânără, smulsă pe neaşteptate din mijlocul ideilor mărunte din provincie, nepricepută la cochetărie, la eleganţa vieţii pariziene? Decât să-şi mărturisească adevărul, magistratului îi plăcu mai bine să creadă că alegerea lucrurilor a fost făcută de negustori şi nu de soţia lui. Dacă ar fi fost mai puţin îndrăgostit, ar fi înţeles că negustorii, care ghicesc repede gustul muşteriilor, binecuvântaseră cerul că le-a trimis o tânără nepricepută şi bisericoasă care să-i ajute să se descotorosească de lucrurile demodate. O mângâie deci pe drăgălaşa lui normandă.

— Fericirea, scumpa mea Angélique, nu vine de la o mobilă mai mult sau mai puţin elegantă, ci atârnă de blândeţea, de bunătatea, de dragostea unei femei.

— Doar e datoria mea să te iubesc şi nici o altă datorie n-o să-mi facă atâta plăcere să o aduc la îndeplinire, răspunse blând Angélique.

Firea a pus în inima femeilor atâta dorinţă de a plăcea. Atâta nevoie de dragoste, încât până şi la o tânără evlavioasă gândurile de viitor şi de mântuire a sufletului pier În faţa bucuriilor dintâi ale măritişului. Astfel că, din luna aprilie, când se căsătoriseră şi până la începutul iernii, cei doi soţi trăiră într-o unire desăvârşită. Dragostea şi munca au darul să facă pe un om să privească nepăsător lucrurile dinafară. Fiind silit să stea la Palatul de Justiţie jumătate din zi, chemat să judece pricini însemnate, privind

viaţa şi averea oamenilor, Granville putu mai puţin ca altul să ia seama la anumite lucruri din căsnicia sa. Dacă vinerea i se servea mâncare de post, dacă, din întâmplare, cerea un fel de bucate cu carne soţia sa, căreia Evanghelia nu-i dădea voie să mintă, ştia totuşi prin mici şiretlicuri, îngăduite în interesul credinţei, să pună fapta ei precugetată în seama uitării sau a sărăciei pieţii; adesea o punea în sarcina bucătarului şi merse până acolo că îl şi certă. Pe vremea aceea, magistraţii tineri nu ţineau ca astăzi posturile, postul Paştelui, cele trei zile de post de la începutul fiecărui anotimp28, postul din ajun de sărbătoare, aşa că Granville nu băgă de seamă de la început repetarea necontenită a acestor prânzuri de post, pe care de altfel soţia sa se îngrijea cu iscusinţă să le facă foarte gustoase, cu ajutorul lişiţelor, al găinuşelor de apă, a pateului de peşte, ale căror cărnuri cu miros de baltă şi a căror pregătire puteau să te păcălească.

Magistratul trăia aşadar ca un drept-credincios, fără să-şi dea seama şi îşi mântuia sufletul pe neştiute. În zilele de lucru, nu avea cum să ştie dacă nevasta lui se duce sau nu la liturghie: duminica, printr-o bunăvoinţă cât se poate de firească, o însoţea la biserică. Ţinând seama că şi ea uneori îi jertfea slujba de vecernie. Teatrele fiind de nesuferit vara din pricina căldurii, nici măcar nu se ivi prilejul unei piese cu succes mare pentru ca Granville să-i poate propune soţiei lui s-o ducă la o reprezentaţie. Astfel că spinoasa chestiune a teatrului n-a fost dezbătută. Apoi, în primele clipe ale unei căsnicii, la care un bărbat a fost ademenit de frumuseţea unei fete, nu e uşor ca el să ceară prea mult, când e vorba de plăcerile lui. Tineretul e mai mult lacom decât rafinat şi de altfel numai faptul de a avea o femeie e o înaintare. Cum ai putea recunoaşte răceala, demnitatea sau sfiala unei femei, când o crezi însufleţită de aceeaşi înflăcărare care te-a cuprins? Când ea răsfrânge culorile văpăii care te încinge pe tine? Trebuie să ajungi la o oarecare potolire conjugală, ca să bagi de seamă că o

femeie evlavioasă aşteaptă dragostea cu braţele încrucişate. Granville se crezu astfel destul de fericit, până în clipa când o întâmplare nenorocită veni să schimbe soarta căsniciei sale.

În luna noiembrie 1807, canonicul catedralei din Bayeux, care altădată fusese păstorul sufletesc al doamnei Bontems şi al fiicei sale, veni la Paris, împins de ambiţia de a ajunge în vreuna dintre parohiile capitalei, slujbă pe care o râvnea poate numai ca fiind o treaptă spre o episcopie. Recăpătându-şi întreaga înrâurire asupra oii rătăcite, se înspăimântă când o găsi atât de schimbată de aerul Parisului şi vru s-o readucă pe calea cea bună. Înfricoşată de mustrările fostului canonic, bărbat în vârstă de vreo treizeci şi opt de ani, care aducea în mijlocul. Preoţimii atât de îngăduitoare şi de luminată a Parisului acea asprime a catolicismului provincial, acea habotnicie neînduplecată, ale cărei cerinţe nenumărate sunt tot atâtea cătuşe pentru sufletele fricoase, doamna de Granville se pocăi şi se reîntoarse la jansenismul ei.

Ar fi obositor să zugrăvim întocmai întâmplările care aduseră pe nesimţite nenorocirea în sânul acestei căsnicii; va fi de ajuns poate să povestim numai pe cele mai însemnate, fără a le înşira migălos, pe rând, aşa cum s-au ivit. Prima neînţelegere a celor doi soţi a fost totuşi destul de vie. Atunci când Granville îşi scoase soţia în lume, ea nu se feri să meargă la adunările serioase, la mese, concerte, la întrunirile magistraţilor care erau superiorii soţului său pe treapta judecătorească; dar se pricepu câtăva vreme să scornească o durere de cap, ori de câte ori era vorba de un bal. Într-o zi, Granville, sătul de aceste boli uşoare, ivite la poruncă, rupse scrisoarea care le făcea cunoscut un bal dat de un consilier de stat, îşi păcăli nevasta, vorbindu-i de invitaţie, şi într-o seară când sănătatea ei nu lăsa nimic de dorit, o aduse în mijlocul unei serbări strălucite.

— Scumpa mea, îi zise el la întoarcere, simţindu-se jignit de înfăţişarea ei mâhnită, starea dumitale de soţie, rangul

pe care îl ai în lume şi averea de care te bucuri îţi impun îndatoriri pe care nici o lege sfântă nu le poate desfiinţa. Nu eşti tu mândria bărbatului tău? Trebuie deci să mergi la bal atunci când merg eu şi să te porţi aşa cum se cuvine.

— Dar bine, dragul meu, rochia mea era chiar aşa de groaznică? Ce-o fi avut rochia mea de nu ţi-a plăcut?

— Aici e vorba de înfăţişarea ta, scumpa mea. Când un tânăr se apropie ca să-ţi vorbească, eşti aşa de ţeapănă, încât un glumeţ ar putea crede ca virtutea ţi-e foarte slabă. Parcă te-ai teme că un zâmbet te-ar putea pierde. S-ar fi zis că îi ceri iertare lui Dumnezeu pentru toate păcatele care s-ar fi făptuit în jurul tău. Lumea, îngeraşul meu drag, nu e o mănăstire. Dar fiindcă veni vorba de rochii, trebuie să-ţi mărturisesc că mai ai şi datoria de a te ţine de modă şi de regulile bunei-cuviinţe.

— Ai vrea să-mi arăt trupul, ca femeile acelea neruşinate care îşi croiesc rochiile în aşa fel, că lasă să se plimbe privirile celor din jur pe umerii lor goi, pe.

— E o mare deosebire, draga mea, o întrerupse substitutul, între a-ţi dezgoli pieptul şi a purta ceva care să-ţi vină bine. Tu ai trei fâşii de tul încreţit, care-ţi acoperă gâtul până la bărbie. Parcă ai fi cerut într-adins croitoresei să-ţi schimbe forma gingaşă a umerilor şi a sânului, cu stăruinţa cu care altă femeie, care vrea să placă, îi cere să-i facă rochii, ca să scoală la iveală formele cele mai ascunse. Ţi-ai înfăşat pieptul în atâtea cute, încât toată lumea îşi bătea joc de sfiala ta nefirească. Te-ar durea dacă ţi-aş repeta vorbele caraghioase care s-au spus despre tine.

— Cei cărora le plac asemenea bucurii necuviincioase nu o să ne poarte ei păcatele, răspunse tăios: tânăra femeie.

— N-ai dansat deloc? O întrebă Granville.

— N-am să dansez niciodată, răspunse ea.

— Ce-ar fi daca ţi-aş spune că trebuie să dansezi? Rosti cu vioiciune magistratul. Da, trebuie să fii la modă, să-ţi pui flori în păr, să porţi giuvaeruri. Gândeşte-te, drăguţa mea, că oamenii bogaţi, cum suntem noi, au datoria să întreţină

luxul într-o ţară. Nu e mai bine să ajuţi să înflorească manufacturile, decât să-ţi risipeşti banii, făcând pomeni în mâinile preoţilor?

— Vorbeşti ca un om de stat, spuse Angélique.

— Şi tu ca un om al bisericii, îi răspunse el răspicat.

Cearta ajunse foarte aprigă. Doamna de Granville se arăta în răspunsurile sale, blânde totuşi, rostite cu un sunet de glas limpede, cum e clopoţelul de la liturghie, de o încăpăţânare care trăda înrâurirea vreunui preot. Şi atunci când îi spuse – amintind de drepturile consfinţite prin făgăduiala dată de Granville – că duhovnicul ei o oprea îndeosebi să se ducă la bal, magistratul încercă să o convingă că acest preot depăşea canoanele bisericii. Această groaznică discuţie teologică a reînceput şi mai înverşunată şi mai acră de amândouă părţile, când Granville a vrut să-şi ducă soţia la teatru. În cele din urmă, magistratul, numai în scopul de a combate înrâurirea dăunătoare pe care o avea fostul canonic asupra soţiei sale, începu cearta în aşa fel că doamna de Granville fu nevoită, la sfidarea lui, să scrie la Vatican, ca să afle dacă o femeie ar putea să poarte rochii decoltate, să meargă la bal şi la teatru, pentru a-i face plăcere bărbatului ei. Şi asta fără să-şi piardă sufletul. Răspunsul venerabilului Pius al VII-lea n-a întârziat mult, el osândea sus şi tare împotrivirea femeii şi îl dojenea pe duhovnic. Această scrisoare, un adevărat îndreptar de căsnicie, parcă ar fi fost dictată de glasul blajin al lui Fénelon29, de a cărui gingăşie şi blândeţe era plină.

„O femeie se simte bine oriunde o duce soţul ei. Dacă săvârşeşte păcate din porunca lui, nu este ea aceea care va răspunde într-o zi.”

Aceste două pasaje din omiliile papei făcură pe doamna de Granville şi pe duhovnicul ei să-l învinuiască de lipsă de credinţă. Dar mai înainte de a sosi răspunsul, magistratul băgă de seamă paza straşnică a opreliştilor bisericeşti pe care i-o impunea nevasta sa în zilele de post şi porunci servitorilor să-i pregătească mâncăruri de dulce în tot

timpul anului. Oricât de mare era neplăcerea pe care o pricinuia ordinul acesta soţiei sale, Granville, căruia puţin îi păsa de post şi de dulce, îl menţinu cu bărbăţie. Cea mai slabă făptură vie şi cugetătoare nu e oare jignită în ceea ce are ea mai scump, atunci când împlineşte din imboldul unei voinţe străine un lucru pe care l-ar fi făcut de la sine? Cea mai cumplită dintre toate asupririle e aceea care răpeşte întruna sufletului meritul faptelor şi gândurilor sale: abdici fără să fi domnit. Vorba cea mai dulce de rostit, simţământul cel mai duios de dezvăluit, pier atunci când ni se pare că sunt poruncite. În curând, tânărul magistrat ajunse să se lipsească să-şi mai primească prietenii, să dea o serbare sau un ospăţ. Casa lui parcă era cernită. O casă a cărei stăpână e bisericoasă ia o înfăţişare cu totul deosebită. Servitorii, puşi totdeauna sub supravegherea soţiei, nu sunt aleşi decât printre oamenii aşa-zis cuvioşi şi care au un chip al lor. Aşa după cum flăcăul cel mai vesel, dacă intră în jandarmerie, ia o înfăţişare de jandarm, tot aşa şi acei ce păzesc îndeaproape tipicul bisericii capătă o înfăţişare asemănătoare: obiceiul de a pleca ochii, de a avea o ţinută smerită ti îmbracă într-un veşmânt înşelător, pe care şmecherii ştiu să-l poarte de minune. Apoi, femeile bisericoase alcătuiesc un fel de republică; se cunosc între ele; servitorii pe care şi-i recomandă una alteia sunt ca o rasă deosebită, păstrată de ele, după pilda amatorilor de cai, care nu primesc nici un cal în grajdurile lor fără certificat de naştere în regulă. Cu cât aşa-zişii necredincioşi privesc mai cu de-amănuntul o casă prea evlavioasă, cu atât descoperă atunci că urâtul se întinde acolo pretutindeni; regăsesc totodată înfăţişarea de calicie şi de taină a locuinţelor de cămătari şi umezeala aceea mirosind a tămâie. Care pluteşte în aerul rece din biserici. Rânduiala meschină, sărăcia de idei, pe care totul o trădează, nu se poate reda decât printr-un singur cuvânt: bigotism. În casele acelea sinistre şi neînduplecate, bigotismul e întipărit în mobile, în gravuri, în tablouri; vorbirea e bigotă,

tăcerea e bigotă, chipurile sunt bigote. Prefacerea oamenilor şi a lucrurilor în ceva bigot e o taină de neînţeles, dar faptul există. Oricine a băgat de seamă că bigoţii nu umblă, nu se aşază, nu vorbesc aşa cum umblă, se aşază şi vorbesc oamenii de lume: în casă la ei te simţi stânjenit, la ei nu râzi, la ei domneşte peste tot o rânduială, o aşezare neclintită, începând cu boneta gazdei şi până la perniţa ei cu ace; privirile nu sunt sincere, oamenii par nişte umbre şi stăpâna casei parcă ar sta pe un tron de gheaţă. Într-o dimineaţă, bietul Granville descoperi toate semnele bigotismului în casa lui. Se găsesc pe lume unele aşezări unde urmările sunt aceleaşi, deşi nu vin din aceleaşi pricini. Urâtul trage în jurul, acestor case nenorocite un cerc de fier, care cuprinde toată groaza pustiului şi tot nemărginitul vidului. Atunci căsnicia nu e un mormânt, e însă ceva mai rău, o mănăstire. În mijlocul acestei sfere de gheaţă, magistratul îşi privi nevasta; lecuit de patimă, băgă de seamă, cu o vie mâhnire, îngustimea ideilor, pe care o trăda felul cum îi creştea părul pe fruntea joasă şi uşor scobită; trăsăturile fără cusur ale chipului ei îi părură că au ceva ţeapăn şi hotărât, care în puţină vreme îi făcu nesuferită blândeţea înşelătoare, care-l încântase. Îşi dădu seama că într-o zi, dacă s-ar întâmpla o nenorocire, buzele acelea subţiri i-ar putea spune: „E spre binele tău, dragul meu!” Chipul doamnei de Granville căpătă o culoare spălăcită, o expresie serioasă care făcea să piară zâmbetul pe buzele celor din preajma ei. Schimbarea aceasta se făcu oare prin moravurile ascetice ale unei cucernicii care nu e pietate adevărată, aşa după cum calicia nu e economie – sau se ivise din pricina pustiului sufletesc al oricărui bigot? Cine ar putea spune? Frumuseţea lipsită de expresie e poate o minciună. Surâsul de neclintit, care era întipărit pe faţa tinerei femei, când se uita la Granville, părea să fie la ea o formulă iezuitică a fericirii, prin care credea că mulţumeşte toate cerinţele căsniciei; milostenia ei era jignitoare, frumuseţea ei fără pasiune părea o monstruozitate celor ce

o cunoşteau şi cea mai blajină vorbă a ei te scotea din răbdări; nu adulta de sentimente, ci de datorie. Unele cusururi ale femeii se pot îndrepta prin lecţiile aspre pe care i le dă experienţa sau bărbatul, dar prin nimic nu se poate lupta împotriva tiraniei falselor idei religioase. Strădania de a cuceri fericirea veşnică, pusă în cumpănă cu o plăcere lumească. Învinge totul, e mai presus de orice şi te face să înduri totul. Nu e oare egoismul îndumnezeit, eul mai presus de mormânt? Şi astfel, papa a fost osândit de tribunalul canonicului fără prihană şi al tinerei cuvioase. Sentimentul de a nu greşi niciodată le înlocuieşte pe celelalte în sufletele acestea pornite să asuprească. De câtăva vreme, se statornicise o luptă ascunsă între ideile celor doi soţi şi tânărul magistrat osteni curând în hărţuiala aceasta, care n-avea să înceteze niciodată. Care bărbat, ce fire omenească nu se dă bătută în faţa unui chip ce se preface îndrăgostit, a unei mustrări răspicate opusă celor mai neînsemnate dorinţe? Ce poţi face împotriva unei femei care se slujeşte de iubirea ta pătimaşă ca să-şi apere nesimţirea, care pare hotărâtă să se arate blajină dar neînduplecată, care se. Pregăteşte să joace rolul victimei cu bucurie şi priveşte bărbatul ca pe o unealtă a lui Dumnezeu, ca pe o pacoste ale cărei biciuiri chinuitoare o vor scăpa de cele din purgatoriu? Prin ce imagine s-ar putea reda mai bine părerea despre acele femei care te fac să urăşti virtutea, exagerând la culme cele mai duioase învăţăminte ale unei religii pe care sfântul Ioan o exprima în cuvintele: „Iubiţi-vă unii pre alţii”? Dacă se găsea într-un magazin de mode, o singură pălărie osândită să rămână în vitrină sau să fie dusă în insule30, Granville era sigur că nevastă-sa avea să se fălească cu ea; dacă se făcea o stofă de o culoare sau de un desen nenorocit, ea se împopoţona caraghios cu stofa aceea. Aceste biete femei cucernice au un fel de a se îmbrăca, de te îngrozeşte. Lipsa de gust e un cusur care nu se poate despărţi de falsa evlavie. Şi astfel, în traiul acesta în doi, care cere să te dăruieşti cât mai mult

celuilalt, Granville a fost lipsit de tovarăşa sa de viaţă; s-a dus singur în lume, la serbări, la teatru. Nimic la el în casă nu i se potrivea. Un crucifix mare, pus între patul soţiei sale şi al sau, se afla acolo, ca un simbol al sorţii sale. Nu înfăţişa oare dumnezeirea osândită la moarte, un om Dumnezeu, ucis în toată strălucirea vieţii şi a tinereţii? Fildeşul acelei cruci era mai puţin rece decât Angélique răstignindu-şi soţul, în numele virtuţii. Între cele două paturi ale lor s-a născut nenorocirea; tânăra femeie nu vedea decât datoria în plăcerile căsniciei. Acolo, într-o miercuri a păresimilor, se ivi păzitoarea posturilor, o arătare palidă şi vânătă, care-i porunci scurt să ţină postul cu cea mai mare străşnicie; dar fără ca Granville, de data aceasta, să creadă nimerit să scrie papei, pentru a avea părerea consistoriului asupra felului cum trebuie ţinut postul mare, cele trei zile de post de la începutul fiecărui anotimp şi postul din ajunul sărbătorilor mari. Nenorocirea tânărului magistrat fu fără margini. Nu putea nici măcar să se plângă; ce ar fi putut spune? Avea o soţie tânără, frumoasă, credincioasă îndatoririlor ei, cinstită, pilda tuturor virtuţilor! Năştea în fiecare an câte un copil, îl alăpta ea singură şi le dădea tuturor cele mai bune îndrumări. Angélique cea milostivă era privită ca un înger. Matroanele care alcătuiau societatea În mijlocul căreia trăia ea (căci pe vremea aceea femeile tinere nu se apucaseră încă să se consacre prin purtare evlaviei înalte) se minunau cu toatele de puterea de jertfă a doamnei de Granville şi o priveau, dacă nu ca pe o fecioară, cel puţin ca pe o mucenică. Ele nu învinuiau morala severă a soţiei, ci barbaria unui soţ prea fecund. Pe nesimţite, Granville, copleşit de muncă, lipsit de plăceri şi obosit de lume, unde rătăcea singuratic, căzu pe la treizeci şi doi de ani în cea mai cumplită stare de lâncezeală. Viaţa ajunse să-i fie nesuferită. Cum avea o părere prea înaltă despre îndatoririle pe care i le impunea slujba sa, ca să dea pilda unei vieţi destrăbălate, încercă să se ameţească prin muncă şi începu atunci o lucrare mare asupra dreptului.

Dar nu se bucură multă vreme de liniştea aceea mânăstirească pe care: se bizuia.

Când smerita Angélique îl văzu că fuge de petrecerile lumeşti şi că lucrează acasă aproape în chip regulat, încercă să-l aducă la credinţă. Era o mare mâhnire pentru ea să ştie că soţul ei are păreri aşa de puţin creştineşti; uneori plângea gândindu-se că dacă s-ar întâmpla ca soţul ei să se prăpădească, ar muri fără să se fi pocăit în clipa din urmă şi fără ca ea să poată nădăjdui să-l scape vreodată de flăcările veşnice ale iadului. Granville se văzu deci ţinta ideilor mărunte, judecăţilor deşarte, vederilor înguste, prin care soţia sa, care credea că a câştigat cea dintâi victorie, voia să încerce s-o câştige pe-a doua, aducându-l în sânul bisericii. Aceasta a fost lovitura din urmă. Ce poate fi mai dureros decât luptele acelea mocnite, în care încăpăţânarea preacucernică voia să fie mai tare decât dialectica unui magistrat? Ce poate fi mai înspăimântător de zugrăvit decât înţepăturile răutăcioase, în locul cărora oamenii pasionaţi ar primi mai bucuros o lovitură de pumnal? Granville fugea de-acasă unde totul i se părea nesuferit; copiii săi, supuşi asupririlor nemiloase ale mamei, nu îndrăzneau să meargă cu tatăl lor la teatru; şi Granville nu putea să le facă nici o plăcere, fără să le atragă pedepsele prea severei lor mame. Omul acela aşa de iubitor ajunse la o nepăsare, la un egoism mai rău decât moartea. Cel puţin pe fiii săi îi scăpă din iadul acesta, înscriindu-i de la început la liceu şi păstrându-şi dreptul de a-i îndruma. Se amesteca arareori între mamă şi fiice, dar se hotărî să le mărite, îndată ce vor atinge vârsta măritişului. Dacă ar fi vrut să înceapă o luptă aprigă, nimic nu l-ar fi îndreptăţit s-o facă; soţia sa, sprijinită pe un impunător alai de băbătii simandicoase, i-ar fi atras osânda lumii întregi. Granville nu mai avu atunci altă scăpare decât să trăiască într-o singurătate deplină; copleşit cum era sub povara nefericirii, trăsăturile sale ofilite de supărări îi făceau şi lui silă. Cât despre legăturile sale, de relaţiile sale cu doamnele din lumea bună, pe lângă

care zadarnic căutase să afle mângâiere, se temea de toate acestea.

Povestea plină de învăţăminte a acestei jalnice căsnicii nu înfăţişă în cei treisprezece ani care s-au scurs de la 1807 la 1821 nici o întâmplare vrednică de a fi amintită. Doamna de Granville rămase tot aceeaşi în clipa când pierdu inima soţului său, ca şi în zilele când se credea fericită. Făcu novene31, implorându-l pe Dumnezeu şi pe sfinţi să o lumineze asupra cusururilor care-l nemulţumeau pe soţul ei şi să-i arate calea ca să readucă oaia rătăcită; dar cu cât rugăciunile ei erau mai fierbinţi, cu atât Granville se arăta mai puţin pe acasă. De vreo cinci ani, procurorul general, căruia Restauraţia32 îi dăduse slujbe înalte în magistratură, se mutase în interesul casei, ca să nu fie nevoit să trăiască la un loc cu contesa de Granville. În fiecare dimineaţă se petrecea o scenă care, dacă ar fi să dăm crezare bârfitorilor lumii, se întâmplă în sânul multor căsnicii, unde e iscată de oarecare nepotriviri de caracter, de boli morale sau fizice, sau de alte ciudăţenii care aduc în numeroase căsătorii nenorocirile zugrăvite în această povestire. Pe la opt dimineaţa, o fată în casă, semănând oarecum a călugăriţă, suna la locuinţa contelui de Granville. Primită în salonul de lângă camera de lucru a magistratului, ea îi spunea feciorului, tot cu acelaşi glas, vorbele, spuse şi în ajun:

— Doamna întreabă pe domnul conte dacă a dormit bine noaptea şi dacă o să aibă plăcerea să prânzească cu dumnealui.

— Domnul, răspundea feciorul, după ce se dusese să-i vorbească stăpânului său – prezintă omagii doamnei contese şi o roagă să-l ierte: o afacere însemnată îl sileşte să se ducă la Palatul de Justiţie.

O clipă mai târziu, fata din casă se prezenta din nou şi întreba din partea doamnei contese, dacă va avea bucuria de a-l vedea pe domnul conte înainte de plecare.

— A plecat, răspundea feciorul, în timp ce, uneori, gabrioleta mai era încă în curte.

Această convorbire printr-un sol ajunse o ceremonie zilnică. Feciorul în casă al lui Granville, care era favoritul stăpânului şi pricinuia destule certuri în familie prin destrăbălarea şi prin lipsa lui de credinţă religioasă, se ducea uneori de formă în camera de lucru, stăpânul său nefiind acolo, şi se întorcea cu răspunsul obişnuit. Soţia mâhnită pândea mereu întoarcerea soţului, sta pe scara de la intrare ca să-i iasă: în cale şi să-l întâmpine ca o remuşcare a conştiinţei. Cicăleala cârcotaşă, care e în firea celor din mănăstiri, era şi în firea doamnei de Granville care pe atunci în vârstă de treizeci şi cinci de ani, era ca de patruzeci. Când Granville era silit de buna cuviinţă să spună un cuvânt soţiei sale, sau să ia masa acasă, era bucuroasă că-i impunea prezenţa ei, vorbăria ei dulceagă şi neasemuita plictiseală a tovărăşiei sale bigote, ea încerca atunci să-l pună într-o lumină neprielnică în faţa oamenilor şi a milostivelor ei prietene. Preşedinţia unei Curţi de Justiţie a fost propusă contelui de Granville care era foarte bine văzut la Palat, în vremea aceea, dar el îl rugă pe ministru să-l lase la Paris. Acest refuz, ale cărui pricini nu au fost cunoscute decât de ministru, dădu naştere la cele mai ciudate bănuieli din partea prietenelor apropiate şi a duhovnicului contesei Granville, care avea o sută de mii de franci venit anual, se trăgea dintr-una dintre cele mai nobile familii ale Normandiei; numirea lui ca preşedinte era o treaptă pentru a ajunge pair33; care era pricina lipsei acesteia de ambiţie? Pricina părăsirii lucrării sale celei mari asupra dreptului? Din care pricină îşi risipea viaţa în aşa fel încât de şase ani încoace se înstrăinase de casa lui, de munca lui, de tot ceea ce ar fi trebuit să-i fie drag? Duhovnicul contesei, care, pentru a ajunge episcop, se bizuia tot atât de mult pe sprijinul caselor unde era atotputernic, cât şi pe serviciile aduse Congregaţiei34, al cărui propovăduitor înflăcărat era, fu dezamăgit de refuzul lui Granville şi încercă să-l vorbească de rău, făcând tot felul de presupuneri: dacă domnului conte îi e atât de silă

de provincie, poate că se teme că va trebui să ducă un trai aşezat? Că nevoit să dea o pildă de purtări cuviincioase ar trebui să trăiască împreună cu confesa, de care numai o patimă nelegiuită îl poate îndepărta? O femeie atât de nevinovată cum e doamna de Granville şi-ar putea oare da seama de schimbarea ivită în viaţa bărbatului ei? Bunele ei prietene dădură drept adevărate aceste vorbe, care din nenorocire nu erau simple închipuiri şi doamna Granville a fost ca lovită de trăsnet! Cum nu cunoştea nici obiceiurile lumii bune, nici dragostea cu nebuniile ei, Angélique era foarte departe de a bănui că măritişul poate să mai cuprindă şi întâmplări diferite de acele ce i-au înstrăinat inima lui Granville, pe care nu îl crezu în stare de unele greşeli, adevărate crime pentru toate femeile. Atunci când contele nu-i mai ceru nimic, ea îşi închipui că liniştea aceea de care părea cuprins era în firea lucrurilor; apoi, fiindcă îi dăruise lui toată iubirea pe care era în stare s-o simtă inima ei pentru un bărbat şi fiindcă presupunerile duhovnicului năruiau cu totul iluziile cu care se hrănise până în clipa aceea, ea luă apărarea soţului său, dar fără să poată nimici o bănuială strecurată cu atâta dibăcie în sufletul ei. Temerile acestea îi zdruncinară aşa de rău mintea slabă, încât se îmbolnăvi şi zăcu de friguri. Acestea se întâmplau în vremea Postului mare, în anul 1822; ea nu voi să înceteze de-a păzi cu străşnicie postul; şi ajunse cu încetul într-o stare de slăbiciune care îi puse în primejdie viaţa. Îngrijirile şi bunăvoinţa magistratului semănau cu acelea pe care un nepot se sileşte să le dea unui unchi bătrân. Deşi contesa se lăsase de obiceiul ei de a-l cicăli şi de a-l mustra şi încerca să-şi primească soţul cu vorbe blânde, acreala ei spăşită ieşea la iveală şi nimicea uneori cu un singur cuvânt opera unei săptămâni întregi.

Spre sfârşitul lunii mai, caldele adieri ale primăverii şi o hrană mai îmbelşugată decât cea de post au întremat-o puţin pe doamna ele Granville. Într-o dimineaţă, la întoarcerea de la liturghie, se aşează pe o bancă de piatră,

unde razele mângâioase ale soarelui îi aminteau de cele dintâi zile ale căsniciei ei; îşi cuprinse într-o ochire viaţa întreagă, ca să vadă cum de greşise faţă de îndatoririle de mamă şi soţie. Atunci, se ivi abatele Fontanon, într-o tulburare de nedescris.

— Vi s-a întâmplat vreo nenorocire, părinte? Îl întrebă ea, cu grija unei fiice adevărate.

— Ah! Aş vrea ca toate nenorocirile cu care te copleşeşte mâna Domnului să cadă asupra mea, spuse preotul normand, dar, stimată prietenă, sunt doar nişte încercări, la care trebuie să ştii să te supui.

— Ei! Poate oare să mi se dea o pedeapsă şi mai mare ca aceea cu care mă apasă pronia cerească, slujindu-se de soţul meu ca de o unealtă a mâniei sale?

— Pregăteşte-te, copilul meu, la ceva şi mai rău decât bănuiam altădată cu evlavioasele dumitale prietene.

— Atunci, trebuie să mulţumesc lui Dumnezeu că binevoieşte să se slujească de dumneavoastră ca să-mi vestească vrerile sale, punând astfel, ca totdeauna, comorile lui de bunătate alături de năpasta mâniei sale; ca odinioară, când gonind-o pe Agar, îi descoperea un izvor în mijlocul deşertului.

— El a cântărit ceea ce ai de îndurat, după puterea resemnării şi după greutatea păcatelor dumitale.

— Vorbiţi, sunt gata să ascult orice. La aceste cuvinte, contesa ridică ochii la cer şi adăugă: Vorbiţi, domnule Fontanon.

— De şapte ani, domnul Granville făptuieşte păcatul de adulter cu o ţiitoare, cu care are doi copii şi a risipit pentru această căsnicie nelegiuită mai mult de cinci sute de mii de franci, care se cuveneau familiei sale legitime.

— Ar trebui să văd cu ochii mei, zise contesa.

— Fereşte-te să faci una ca asta! Strigă preotul. Trebuie să ierţi, copila mea, şi să aştepţi, rugându-te ca Dumnezeu să-l lumineze pe soţul dumitale. Afară dacă nu vrei să

întrebuinţezi împotriva lui mijloacele pe care ţi le pun la îndemână legile omeneşti.

Lunga convorbire pe care o avu atunci abatele Fontanon cu penitenta sa aduse o schimbare grozavă în felul ei de a fi; îl lăsă să plece şi se arătă cu o figură mai înviorată în faţa servitorilor, care s-au înspăimântat de faptele ei de nebună; porunci să se înhame caii, poruncă pe care o da arareori, apoi se răzgândi, îşi schimbă părerea de zece ori într-un ceas, dar, în cele din urmă, ca şi cum ar fi luat o hotărâre mare, plecă pe la orele trei, lăsând întreaga casă uluită de o prefacere atât de neaşteptată.

— Domnul se întoarce la masă? Îl întrebase pe fecior, cu care nu vorbea niciodată.

— Nu, doamnă.

— L-ai dus la Palatul de Justiţie astăzi dimineaţă?

— Da, doamnă.

— Azi nu e luni?

— Ba da, doamnă.

— Acum se duce şi luni la Palatul de Justiţie?

— Dracu să te ia! Strigă feciorul când o văzu plecând pe stăpână-sa, care spuse vizitiului: strada Taitbout.

Domnişoara de Bellefeuille era în doliu şi plângea. Roger, lângă prietena sa, îi ţinea o mână într-ale lui, în tăcere; se uita când la micuţul Charles, care amuţise, neînţelegând nimic din doliul şi plânsetul mamei sale, când la leagănul în care dormea Eugénie, când la chipul Carolinei, pe care întristarea se revărsa ca o ploaie căzând printre raze vesele de soare.

— Ei da! Îngerul meu, spuse Roger, după o lungă tăcere, asta e taina cea mare: sunt însurat. Dar nădăjduiesc, într-o zi, să alcătuim o singură familie. Din martie, soţia mea e într-o stare desperată, nu-i doresc moartea, dar dacă Dumnezeu vrea s-o cheme la el, cred că o să fie mai fericită în rai, decât în mijlocul unei lumi, care n-o tulbură nici prin durerile, nici prin plăcerile ei.

— Cât o urăsc pe femeia asta! Cum de-a putut să te facă să suferi? Totuşi, fericirea mea o datorez acestei nenorociri.

Lacrimile i se opriră deodată.

— Caroline, să avem nădejde, spuse Roger sărutând-o. Nu te înspăimânta de ce a spus preotul acela. Deşi duhovnicul ăsta al soţiei mele este un om de temut prin trecerea pe care o are în congregaţie, dacă ar încerca să ne tulbure fericirea, aş şti să iau o hotărâre.

— Ce-ai face?

— Am pleca în Italia, aş fugi.

Un ţipăt, care se auzi în salonul de alături, îl făcu pe contele de Granville să se cutremure şi pe domnişoara de Bellefeuille să se înfioare. Se repeziră în salon şi o găsiră pe contesă leşinată. Când îşi veni în fire, doamna de Granville oftă adânc, văzându-se între conte şi rivala sa, pe care o împinse fără voie, cu o mişcare plină de dispreţ. Domnişoara de Bellefeuille se ridică şi vru să plece.

— Doamnă, eşti în casa dumitale, rămâi, îi spuse Granville, apucând-o de braţ.

Magistratul îşi ridică soţia, care părea că moare, o duse până la trăsură şi se sui lângă ea.

— Cine a putut oare să te facă să-mi doreşti moartea şi să fugi de mine? Întrebă contesa cu glas stins, uitându-se la soţul ei, cu o durere amestecată cu mânie. Eram tânără; ţi-am părut frumoasă, ce cusur îmi găsea?! Te-am înşelai oare, n-am fost o soţie vrednică şi cuminte? N-am păstrat în inimă decât numai chipul dumitale, alt glas n-au ascultat urechile mele. Care datorie nu mi-am îndeplinit-o? Ce nu ţi-am dat?

— Fericirea, răspunse contele cu glas răspicat. Ştii prea bine, doamnă, că sunt două feluri de a sluji pe Domnul. Unii creştini îşi închipuie că intrând la anumite ore în biserică pentru a spune Tatăl Nostru, ascultând regulat liturghia şi ferindu-se de orice păcat, au să ajungă în cer. Aceştia, doamnă, se duc în iad, n-au iubit pe Dumnezeu pentru el însuşi, nu l-au slăvit aşa cum doreşte el, nu i-au jertfit nimic. Deşi par blajini, sunt aspri cu aproapele lor; văd doar

porunca, litera scrisă şi nu duhul. Iată cum te-ai purtat cu soţul dumitale pământesc. Ai jertfit fericirea mea mântuirii dumitale; te găseam în rugăciune când veneam la dumneata cu inima plină de bucurie, plângeai când ar fi trebuit să întâmpini munca mea cu voie bună, n-ai ştiut să mulţumeşti nici o cerinţă, atunci când era vorba de plăcerile mele.

— Şi dacă plăcerile acestea nu erau legiuite, trebuia să-mi pierd sufletul ca să-ţi fiu pe plac? Exclamă cu înflăcărare contesa.

— Ar fi fost o jertfă pe care o alta mai iubitoare a avut curajul s-o facă, spuse cu răceală Granville.

— O! Doamne, zise ea plângând, auzi-l! Era vrednic de rugăciunile şi de asprele încercări, care mi-au sleit puterile, numai ca să răscumpăr greşelile lui şi ale mele? Ce foloseşte virtutea?

— Ca să câştigi cerul, draga mea. Nu poţi fi totodată soţia unui bărbat şi a lui Iisus Cristos, asta s-ar chema bigamie; trebuie să ştii să alegi între soţ şi mănăstire. Ţi-ai prădat sufletul, în folosul viitorului, de toată dragostea, de tot devotamentul, pe care Dumnezeu îţi poruncea să mi le hărăzeşti mie şi nu ai păstrat decât simţămintele de ură pentru lumea noastră.

— Oare nu te-am iubit? Întrebă ea.

— Nu, doamnă.

— Atunci, ce e dragostea? Întrebă fără voie contesa.

— Dragostea, scumpa mea, îi răspunse Granville cu un fel de uimire batjocoritoare, nu eşti în stare s-o înţelegi. Cerul rece al Normandiei nu poate fi acel al Spaniei. Desigur că deosebirea de climă e taina nefericirii noastre. Să te supui toanelor cuiva, să le ghiceşti, să afli o plăcere până şi în suferinţă, să-i jertfeşti părerea lumii, amorul propriu, religia chiar, şi să nu priveşti aceste ofrande decât ca nişte boabe de tămâie arse la picioarele idolului – iată ce e dragostea.

— Dragostea fetelor de la Operă! Rosti contesa cu scârbă. O astfel de vâlvătaie nu poate să ţină multă vreme şi nu lasă

în curând decât scrum şi tăciuni, păreri de rău sau deznădejde. O soţie, domnule, cred că trebuie să-ţi dăruiască o prietenie adevărată, o căldură uniformă.

— Vorbeşti de căldură, cum vorbesc negrii despre gheaţă, îi răspunse contele cu un zâmbet răutăcios. Gândeşte-te că cea mai smerită părăluţă e mai încântătoare decât floarea de răsură strălucită, care ne atrage primăvara prin mireasma ei pătrunzătoare şi culorile ei vii. De altfel, adăugă el, îţi dau dreptate. Te-ai ţinut atât de bine pe linia datoriei aparente, prescrisă de lege, încât, pentru a-ţi arăta cu ce-ai greşit faţă de mine, ar trebui să intru în unele amănunte pe care demnitatea dumitale nu le-ar putea îndura şi să te lămuresc asupra unor lucruri care ţi-ar părea prăbuşirea moralei.

— Îndrăzneşti să-mi vorbeşti de morală, ieşind din casa unde ai risipit averea copiilor dumitale, din locul acela de desfrâu, strigă contesa înfuriată de ceea ce lăsase să înţeleagă soţul ei.

— Aici, doamnă, te opresc, zise contele liniştit, întrerupându-şi soţia. Dacă domnişoara de Bellefeuille e bogată nu e nimeni păgubit. Unchiul meu era stăpân pe averea sa, avea mai mulţi moştenitori; încă în viaţă fiind, şi numai din prietenie pentru aceea pe care o privea ca pe o nepoată, i-a dăruit moşia sa de la Bellefeuille; cât despre celelalte, le am tot din dărnicia sa.

— Asemenea purtare e vrednică de un jacobin, zise cuvioasa Angélique.

— Doamnă, uiţi că tatăl dumitale a fost şi el un jacobin, dintre aceia pe care dumneata ca femeie îi osândeşti atât de nemilos, spuse cu asprime contele. Cetăţeanul Bontems iscălea sentinţe de moarte într-o vreme când unchiul meu aducea numai servicii Franţei.

Doamna de Granville nu răspunse. Dar, după o clipă de tăcere, amintirea celor văzute, deşteptă în sufletul ei o gelozie, pe care nimic n-o poate stinge în inima unei femei şi spuse în şoaptă, ca şi cum ar fi vorbit numai pentru sine:

— Cum se poate să-ţi pierzi sufletul tău şi pe al altora, în felul ăsta!

— De, doamnă, rosti contele plictisit de această convorbire, poate că într-o zi dumneata ai să răspunzi de toate. Vorba asta o făcu pe contesă să se cutremure. Desigur că ai să afli iertare în ochii judecătorului plin de îngăduinţă care ne cântăreşte greşelile, spuse el, pentru buna-credinţă cu care mi-ai pricinuit nenorocirea. Nu te urăsc, îi urăsc pe oamenii care ţi-au strâmbat inima şi cugetul. Te-ai rugat pentru mine, aşa cum domnişoara de Bellefeuille mi-a dăruit inima şi toată dragostea ei. Ar fi trebuit să fii pe rând, când iubita mea, când sfânta care se roagă în altar. Recunoaşte că nu sunt nici pornit pe rele, nici destrăbălat. Sunt curat la suflet! Vai! După şapte ani de suferinţă, năzuinţa spre fericire m-a făcut pe nesimţite să iubesc o altă femeie, să întemeiez o altă familie decât a mea. De altfel, să nu crezi că sunt singurul. În oraşul acesta, sunt mii de bărbaţi, care duc, din felurite pricini, această viaţă dublă.

— Dumnezeule, ce grea îmi pare acum crucea pe care trebuie s-o port! Dacă soţul, pe care mi l-ai hărăzit în mânia Ta, nu poate găsi fericirea aci pe pământ decât prin moartea mea, cheamă-mă la sânul Tău!

— Dacă ai fi avut şi altădată sentimente atât de înălţătoare şi atâta putere de jertfă, am fi şi acum fericiţi, spuse contele cu răceală.

— Ei, bine, zise Angélique, vărsând un şuvoi de lacrimi, iartă-mă dacă am făcut vreo greşeală! Da, domnule, sunt gata să mă supun în totul, fiind încredinţată că nu poţi dori decât ce e drept şi în firea lucrurilor. De acum înainte am să fiu aşa cum vrei să fie o soţie.

— Doamnă, dacă ai urmărit să mă faci să spun că nu te mai iubesc, o să am cumplita îndrăzneală de a te lămuri. Pot eu să poruncesc inimii mele? Pot eu să şterg într-o clipită amintirile a cincisprezece ani de suferinţe? Nu te mai iubesc. Cuvintele acestea închid în ele o taină tot atât de

nepătrunsă ca şi aceea pe care o cuprinde cuvântul „te iubesc”. Stima, consideraţia, atenţiunile se câştigă, pier, reînvie; dar dragostea, chiar de mi-aş ţine predici o mie de ani şi tot n-aş putea-o face să renască, mai cu seamă pentru o biată femeie căreia i-a făcut plăcere să îmbătrânească.

— Ah, domnule conte, îţi doresc din inimă, ca aceste cuvinte să nu fie rostite într-o zi de aceea pe care o iubeşti, cu intonaţia şi accentul cu care mi le-ai spus!

— Vrei să-ţi pui astă-seară o rochie de modă greacă şi să mergi la operă?

Fiorul pe care această întrebare i-l pricinui contesei, a fost un răspuns mut.

În primele zile ale lunii decembrie 1829, un bărbat, care, judecând după părul lui cu totul alb şi după înfăţişare, părea mai degrabă îmbătrânit de supărări decât de vârstă, ca şi cum ar fi avut aproape şaizeci de ani, trecea pe la miezul nopţii pe strada Gaillon. Când ajunse în faţa unei case destul de modeste cu două caturi, se opri ca să privească la una dintre ferestrele ridicate în chip de mansardă, la distanţe egale, în mijlocul acoperişului. O lumină slabă se zărea la fereastra aceea la care câteva pătrăţele de geam fuseseră înlocuite cu hârtie. Trecătorul se uită la licărirea aceea tremurătoare, cu curiozitatea de neînţeles a parizienilor hoinari, când deodată, din casă ieşi un tânăr. Razele gălbui ale felinarului căzând pe chipul trecătorului, nu e de mirare că, în ciuda nopţii, tânărul se apropie de el cu fereală, aşa cum se întâmplă la Paris când întâlneşti o persoană cunoscută şi totuşi ţi-e teamă că te înşeli.

— Ce fel! Dumneavoastră sunteţi, domnule preşedinte, singur pe jos, la ora asta şi aşa de departe de strada Saint-Lazare. Faceţi-mi cinstea să mă luaţi de braţ. Pavajul e aşa de lunecos în dimineaţa asta, încât dacă nu ne-am rezema unul de altul, cu greu am putea scăpa fără să cădem, spuse el, pentru a cruţa amorul-propriu al bătrânului.

— Dar, dragă domnule, nu am decât cincizeci de ani, din nefericire pentru mine, răspunse contele de Granville. Un doctor ca dumneata, care va ajunge vestit, trebuie să ştie că La vârsta asta un om e în deplinătatea puterilor lui.

— Atunci sunteţi pornit după vreo aventură, rosti Horace Bianchon. Nu cred că aveţi obiceiul să mergeţi pe jos în Paris. Când are cineva cai aşa de frumoşi ca ai dumneavoastră.

— Dar mai totdeauna, răspunse preşedintele Granville, când nu sunt poftit undeva, mă întorc de la Palais-Royal sau de la domnul de Livry pe jos.

— Şi purtând fără îndoială la dumneavoastră sume mari de bani. Asta vrea să zică să chemi pumnalul ucigaşilor.

— Nu mi-e frică de ei, rosti contele de Granville, cu un aer nepăsător şi trist.

— Cel puţin să nu stăm pe loc, spuse medicul trăgându-l pe magistrat spre bulevard. Încă puţin şi am să cred că vrei să-mi furi ultima dumitale boală şi să mori de altă mână decât de a mea.

— Ah! M-ai prins stând la pândă, răspunse contele. Fie că trec pe jos sau în trăsură, şi la orice oră din noapte, zăresc de câtăva vreme la o fereastră de la catul al treilea al casei din care am ieşit, umbra unei fiinţe care pare să lucreze cu o stăruinţă eroică. La aceste vorbe, contele se opri, ca şi cum ar fi simţit o durere neaşteptată. Mansarda asta mă interesează tot atât câte poate să-l intereseze pe orice parizian terminarea lucrărilor de la Palais-Royal35.

— Ei bine, rosti cu vioiciune Horace întrerupându-l pe conte, pot să vă.

— Nu-mi spune nimic, zise Granville, tăindu-i vorba doctorului său. N-aş da nici o lescaie ca să aflu dacă umbra care se mişcă pe perdeaua asta găurită e a unui bărbat sau a unei femei şi dacă locuitorul acestei mansarde e fericit sau nefericit. Dacă am fost mirat că nu lucrează nimeni astă-seară, dacă m-am oprit, e numai pentru plăcerea de a născoci întâmplări tot atât de numeroase şi de neroade ca

acelea pe care le închipuie cei ce hoinăresc, atunci când văd o clădire părăsită pe neaşteptate. De doi ani încoace, tânărul meu.

Contele păru că şovăie să folosească un cuvânt; făcu însă un gest şi zise:

— Nu, n-am să-ţi spun prieten, urăsc tot ceea ce ar putea să se asemene cu un sentiment. Astfel că, de doi ani încoace nu mă miră că bătrânilor le place atât de mult să îngrijească florile şi să sădească arbori; întâmplările vieţii i-au învăţat să nu mai creadă în iubirea oamenilor şi, în scurt timp, am ajuns şi eu un moşneag. Nu vreau să mă apropii decât de animale care nu cugetă, de plante, de ceea ce e în afară. Pun mai mare preţ pe mişcările Taglionei36 decât pe toate simţămintele omeneşti. Urăsc viaţa şi o lume în care sunt singur. Nimic, nimic, adăugă contele cu o expresie care-l făcu pe tânăr să tresară, nu, nimic nu mă mişcă şi nimic nu mă interesează.

— Aveţi copii?

— Copiii mei, spuse el cu o amărăciune neobişnuită în glas. Ei da, fiica mea cea mai mare nu e contesă de Vandenesse? Cât despre cealaltă, căsnicia surorii sale în vârstă îi pregăteşte şi ei o căsătorie strălucită. Cât priveşte pe cei doi fii ai mei, n-au izbutit în viaţă! Vicontele este procuror general la Limoges şi cel mic e substitut la Versailles. Copiii mei au grijile lor, necazurile şi treburile lor. Dacă mi s-ar fi dăruit mie pe de-a-ntregul măcar una dintre inimile astea, dacă ar fi încercat prin dragoste să umple golul pe care-l simt aici, spuse el, lovindu-se în piept, atunci fireşte, nu şi-ar mai fi făcut un rost în viaţă, mi-ar fi jertfit-o mie. Şi, la urma urmei de ce? Ca să înfrumuseţeze cei câţiva ani care-mi mai rămân; şi chiar de-ar fi izbutit, nu aş fi privit oare grija asta mărinimoasă ca pe o datorie? Dar.

— Aci bătrânul zâmbi cu o adâncă ironie – dar doctore, nu degeaba învaţă ei aritmetica, ştiu să socotească. În clipa asta, poate că aşteaptă moştenirea mea.

— Ah! Domnule conte, cum de vă poate trece prin minte un astfel de gând, dumneavoastră oare sunteţi aşa de bun, de îndatoritor, de inimos? În adevăr, de n-aş fi eu însumi o dovadă vie a binefacerilor pe care înţelegeţi să le faceţi din plin şi minunate.

— Fiindcă îmi face plăcere, răspunse contele repede. Plătesc o senzaţie cum aş plăti mâine cu un morman de aur iluzia cea mai copilăroasă oare mi-a mişcat odinioară inima. Îmi ajut semenii pentru mine însumi, din aceeaşi pricină pentru care mă duc la jocurile de noroc, aşa că nu aştept recunoştinţa nimănui. Chiar şi pe dumneata aş putea să te văd murind fără să încrunt din sprâncene, şi-ţi cer să încerci acelaşi sentiment pentru mine. Ah! Tinere, întâmplările vieţii au trecut peste inima mea ca lava Vezuviului peste Herculanum: oraşul există, dar e mort.

— Acei ce au adus în starea asta de nepăsare un suflet atât de cald şi de viu, cum era al dumneavoastră, sunt foarte vinovaţi.

— Nici o vorbă mai mult! Rosti contele cu un fel de groază.

— Eşti bolnav şi ar trebui să-mi dai voie să te vindec, spuse Bianchon cu un glas adânc mişcat.

— Ştii oare vreun leac împotriva morţii? Exclamă contele cu nerăbdare.

— Ei bine, domnule conte, pun rămăşag că o să dau viaţă acestei inimi pe care o credeţi atât de rece.

— Eşti deopotrivă cu Talma37? Întrebă ironic preşedintele.

— Nu, domnule conte. Dar natura e superioară lui Talma, aşa după cum Talma mi-e superior mie. Ascultaţi-mă: mansarda care vă interesează e locuită de o femeie de vreo treizeci de ani şi la ea dragostea merge până la fanatism; icoana la care se închină este un tânăr frumos la chip, dar pe care ursitoarea rea l-a înzestrat cu toate viciile cu putinţă. Băiatul ăsta e cartofor şi nu ştiu, zău, ce-i place mai mult, vinul sau femeile; după câte am aflat, a săvârşit fapte josnice, vrednice de tribunalul corecţional. Ei bine, nenorocita asta şi-a jertfit pentru el o viaţă frumoasă, un om

care o iubea la nebunie şi cu care avea copii. Dar ce-aveţi, domnule conte?

— Nimic, spune mai departe.

— L-a lăsat să-i mănânce toată averea; i-ar da, cred, luna şi pământul dacă ar fi ale ei; lucrează zi şi noapte şi de multe ori l-a văzut fără să zică un cuvânt, pe monstrul ăsta pe care-l adoră, luându-i până şi banii pentru hainele de care copiii au atâta nevoie, sau pentru hrana cea de a doua zi. Acum trei zile, şi-a vândut părul; cel mai frumos păr pe care l-am văzut vreodată. A venit el. Şi ea n-a putut să ascundă destul de repede moneda de aur; el i-a cerut-o; pentru un zâmbet, pentru o dezmierdare, i-a dăruit preţul a cincisprezece zile de viaţă şi de linişte. Nu e oare groaznic şi înălţător totodată? Dar de atâta muncă obrajii i se scofâlcesc. Ţipetele copiilor i-au sfâşiat inima, s-a îmbolnăvit, acum geme pe un culcuş de paie. Astă-seară, n-avea nimic de mâncare şi copiii mici nu mai aveau putere să ţipe, tăceau când am venit eu.

Horace Bianchon se opri. În clipa aceea contele de Granville, fără voia lui, îşi băgase mâna în buzunarul jiletcii.

— Îmi închipui, tinere, că ar putea să mai trăiască dacă o îngrijeşti dumneata.

— Ah, biata femeie, exclamă medicul. Cum să n-o ajut? Aş vrea să fiu mai bogat decât sunt, nădăjduiesc s-o vindec de dragostea ei.

— Dar cum vrei să-mi fie milă de o nenorocire ale cărei plăceri nu mi s-ar părea că le plătesc prea scump cu averea mea toată, zise contele, scoţându-şi mâna din buzunar, fără ca doctorul să o fi văzut plină de bancnotele pe care protectorul său păruse că le caută. Femeia asta simte, trăieşte. Nu şi-ar fi dat oare Ludovic al XV-lea până şi regatul său ca să se poată scula din sicriu, să mai trăiască trei zile de viaţă şi de tinereţe? Nu-i oare asta povestea unui miliard de morţi, unui miliard de bolnavi, unui miliard de bătrâni?

— Biata Caroline! Exclamă medicul.

La auzul acestui nume, contele de Granville tresări şi apucă braţul medicului, care se crezu strâns într-o menghine de fier.

— O cheamă Caroline Crochard? Întrebă preşedintele, cu glas vădit schimbat.

— Aşadar, o cunoaşteţi? Îi răspunse doctorul cu uimire.

— Şi ticălosul se numeşte Solvet? Ah! Te-ai ţinut de cuvânt. Mi-ai zguduit inima cu cea mai cumplită emoţie pe care o s-o încerce vreodată, până se va preface în ţărână. Tulburarea asta e încă un dar al iadului şi ştiu întotdeauna să-i plătesc ce-i datorez.

În clipa aceasta, contele şi doctorul ajunseră la colţul străzii Chaussée d'Antin. Un copil al nopţii, dintre acei care, purtând în spate un coş de răchită şi mergând cu un cârlig în mână, au fost numiţi în derâdere, pe vremea revoluţiei, membri ai comitetului de cercetări, se afla lângă piatra de hotar a străzii, în faţa căreia se oprise preşedintele. Peticarul ăsta avea un chip de bătrân vrednic de acelea pe care Charlet le-a trecut la nemurire, în caricaturile sale cu şcoala măturătorilor de stradă.

— Ţi se-ntâmplă să găseşti adesea câte o hârtie de o mie de franci? Îl întrebă contele.

— Câteodată da, conaşule.

— Şi le mai dai înapoi?

— După cum e şi răsplata făgăduită.

— Uite, omule! Exclamă contele, întinzându-i peticarului o hârtie de o mie de franci. Ia asta, dar să ştii că ţi-o dau cu condiţia s-o cheltuieşti la cârciumă, să te îmbeţi, să te cerţi, să-ţi baţi nevasta, să scoţi ochii prietenilor ca să dai de lucru gardienilor, felcerilor, farmaciştilor, poate şi jandarmilor, procurorilor statului, judecătorilor, temnicerilor. Să nu schimbi nimic din programul ăsta, căci altfel, dracul se va răzbuna pe tine cât de curând.

Ar fi trebuit ca cineva să aibă totdeodată condeiul lui Charlet şi a lui Callot, penelul lui Teniers şi al lui

Rembrandt38 ca să dea o imagine adevărată despre această scenă nocturnă.

— Iată că mi-am încheiat socotelile cu iadul şi mi-am procurat şi o plăcere pe banii mei, zise contele cu glas adânc, arătând medicului înmărmurit chipul ce nu se poate descrie al peticarului rămas cu gura căscată. Cât despre Caroline Crochard, spuse el, poate să moară în chinuri, de foame şi de sete, auzind ţipetele sfâşietoare ale copiilor săi pe moarte, recunoscând mârşăvia celui pe care-l iubeşte; n-am să dau nici o lescaie ca să-i cruţ suferinţa şi nici nu vreau să te mai văd, numai pentru că ai ajutat-o.

Contele îl lăsă pe Bianchon mai nemişcat decât o statuie şi dispăru cu o grabă tinerească spre strada Saint-Lazare, unde ajunse în curând la casa pe care o locuia şi la uşa căreia văzu cu uimire o trăsură care aştepta.

— Domnul baron, spuse feciorul în casă către stăpânul său, a sosit de o oră, ca să vorbească cu domnul, şi-l aşteaptă pe domnul în camera de culcare.

Granville îi făcu semn feciorului să plece.

— Ce pricină aşa de însemnată te-a obligat să înfrângi porunca pe care am dat-o copiilor mei să nu vină la mine, fără să fie chemaţi? Spuse bătrânul către fiul său, când intră.

— Tată, răspunse fiul, cu un tremur în glas şi cu o înfăţişare smerită, nădăjduiesc că după ce-ai să mă asculţi, ai să mă ierţi.

— Răspunsul dumitale este vrednic de un magistrat, spuse contele. Şezi, te rog. Îi arătă un scaun. Eu am să mă plimb sau am să stau jos, nu te uita la mine.

— Tată, spuse baronul, astă-seară la ora patru, un băiat foarte tânăr, care a fost prins la unul dintre prietenii mei, unde săvârşise un furt destul de însemnat, a vorbit de dumneata; se lăuda că e fiul dumitale.

— Cum îl cheamă? Întrebă contele tremurând.

— Charles Crochard.

— Destul! Zise tatăl cu un gest poruncitor. Granville se plimbă prin odaie, într-o tăcere adâncă, pe care fiul lui se feri să o întrerupă.

— Fiul meu! Cuvintele acestea au fost spuse cu un glas atât de duios, de părintesc, încât tânărul magistrat tresări. Charles Crochard ţi-a spus adevărul. Îmi pare bine că ai venit astă-seară, scumpul meu Eugčne, adăugă bătrânul. Iată, ai aci o sumă de bani destul de însemnată, zise el, arătându-i un teanc de bancnote, ai s-o întrebuinţezi cum crezi tu mai bine în afacerea asta. Mă încred în tine şi dau de mai înainte încuviinţare la toate cele ce vei hotărî, fie pentru trecut, fie pentru viitor. Eugčne, scumpul meu copil, vino să mă săruţi, poate că ne vedem pentru cea din urmă oară. Mâine îmi cer un concediu, am să plec în Italia. Dar un tată nu trebuie să dea socoteală copiilor săi de viaţa sa, trebuie să le lase lor experienţa pe care i-a vândut-o soarta; nu face oare parte din moştenirea lor? Când ai să te însori, spuse contele, înfiorându-se fără voie, nu săvârşi prea uşor această faptă, cea mai însemnată dintre toate cele pe care ni le impune societatea. Ţine minte că trebuie să cercetezi multă vreme firea femeii cu care vrei să te însoţeşti; dar întreabă-mă şi pe mine, vreau să-mi dau şi eu părerea. Lipsa de unire dintre soţi, din orice pricină ar veni, aduce nenorociri cumplite. Mai curând sau mai târziu, suntem pedepsiţi de a nu ne fi supus legilor sociale. Am să-ţi scriu de la Florenţa în privinţa aceasta: un părinte, mai ales când e magistrat, nu trebuie să roşească în faţa fiului său.

Adio.

Paris, februarie-martie 1830

SFÂRŞIT

1 Strada Tourniquet. Bariera de la care s-a tras numele străzii – „tourniquet” înseamnă în limba franceză cruce de barieră, care se învârteşte şi nu lasă să treacă decât o singură persoană o dată.

2 Serbarea dată în onoarea ducelui de Angouleme la întoarcerea lui din Spania – ducele de Angouleme, fiul lui Carol al X-lea, a comandat expediţia în Spania, întreprinsă în 1823 de monarhia franceză pentru a ajuta reacţiunea spaniolă.

3 Marais – vechi cartier din Paris.

4 Lavater (Jean-Gaspard) – filosof şi scriitor elveţian (1741-1801), inventatorul fiziognomiei, arta de a deduce caracterul după trăsăturile feţei.

5 Anul 1816 – unul dintre cei mai grei ani care au urmat ocupării Franţei de către armatele străine ale „Sfintei Alianţe” care readuseseră pe Bourboni; aceste armate nu vor evacua teritoriul francez decât în 1818.

6 Montmorency – localitate pitorească în mijlocul unei păduri, în apropierea Parisului.

7 Regina Hortense – fiica Iosefinei de Beauharnais; s-a căsătorit cu unul dintre fraţii lui Napoleon I, cu Louis Bonaparte şi a fost mama viitorului Napoleon al III-lea.

8 Lutzen – oraş în Saxonia, unde Napoleon I a repurtat în 1813, o victorie asupra armatelor prusace şi ruse.

9 Bourbonii – dinastia care a ocupat tronul Franţei începând cu Henric al IV-lea şi care a fost detronată odată cu Ludovic al XVI-lea de către revoluţia burgheză din I789. Regaliştii contrarevoluţionari au recurs la armatele străine pentru a-i readuce pe tron pe Bourboni. Ultimii Bourboni de spiţă directă care au domnit în Franţa au fost Ludovic al XVIII-lea şi Carol al X-lea, în timpul Restauraţiei. Alte ramuri ale familiei Bourbon au domnit în Spania, Sicilia, Parma.

10 Micul caporal – aşa-i spuneau soldaţii lui Napoleon Bonaparte, a cărui carieră militară prestigioasă pornise de la gradul cel mai modest.

11 Boston – joc de cărţi în patru persoane, foarte la modă la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea; îşi trage numele de la oraşul Boston, deoarece a fost născocit în timpul asediului acestui oraş (1776).

12 „Legiunea de onoare” – decoraţie franceză, instituită în 1802 de Napoleon Bonaparte; pe atunci prim-consul, pentru a răsplăti serviciile militare şi civile.

13 Arhicancelarul Imperiului. Cambacérčs – Cambacérčs (Jean-Jacques, duce de), fost membru al Convenţiunii şi consul, devenise, în timpul Imperiului, arhicancelar adică şeful suprem al magistraturii; Cambacérčs (1753-1824) a avut un rol important la elaborarea codului napoleonian.

14 Înaltul Judecător – titlu purtat în timpul Imperiului de către ministrul de justiţie.

15 Boneta purpurie – boneta frigiană de culoare roşie era semnul de recunoaştere al revoluţionarilor francezi (1789-1794).

16 A dobândit multe bunuri naţionale – în timpul revoluţiei franceze (1789-1794), moşiile confiscate ale aristocraţilor şi clerului se vindeau ca bunuri naţionale; cumpărătorii nu se sfiau să mituiască pe funcţionari pentru a le obţine cât mai ieftin (vezi şi alte romane ale lui Balzac, ca Eugénie Grandet).

17 Pacea de la Utrecht – tratat încheiat în 1713 între Franţa, Spania, Anglia şi Olanda, la sfârşitul războiului pentru succesiune la tronul Spaniei.

18 Uraniscul – baldachinul purtat la procesiuni.

19 Fęte-Dieu – sărbătoare catolică prăznuită în joia de după Rusalii.

20 Domenichino, Correggio, Andrea del Sarto – pictori italieni celebri din secolele XVI şi XVII, Andrea del Sarto (1486-1531), Correggio (1494-1534), Domenichino (1581-1641).

21 Jacobinul – jacobinii au fost, în timpul revoluţiei franceze din 1789-1794, cei mai consecvenţi revoluţionari, grupaţi în jurul lui Robespierre; se numeau aşa după locul

lor de adunare, clubul revoluţionar situat într-o fostă mănăstire a călugărilor iacobini.

22 Surorile împăratului – Napoleon Bonaparte a avut trei surori: Marie-Anne Elise, Marie-Pauline, Caroline-Marie Annonciade (soţia lui Murat).

23 Opera „Rose şi Colas” – de compozitorul francez Monsigny, unul dintre creatorii operei comice în Franţa (1729-1817).

24 „Cine naiba a mai văzut?” – refrenul unui cântec popular al lui Lamotte-Houdart (secolul al XVIII-lea).

25 Chaussée d'Antin – cartier al familiilor parvenite de bancheri.

26 Boucher (François) – pictor francez de scene pastorale şi mitologice cu caracter decorativ (1703-1770).

27 Doamna de Pompadour – favorita lui Ludovic al XV-lea, căreia îi plăceau omagiile artiştilor din vremea sa.

28 Cele trei zile de post de la începutul fiecărui anotimp – catolicii postesc trei zile (miercurea, vinerea şi sâmbăta) la începutul fiecăruia din cele patru anotimpuri; posturile respective se numesc „quatre-temps”.

29 Fenelon – arhiepiscop şi educator francez (1651-1715); este autorul faimosului Télémaque, plin de critici indirecte la adresa lui Ludovic al XIV-lea şi al unui „Tratat de educaţie a fetelor”.

30 O pălărie. Dusă în insule – în colonii, numite atunci şi insule, se desfăceau mărfurile învechite.

31 Novene – Rugăciuni sau messe rostite timp de nouă zile la rând.

32 Restauraţia – epoca dintre 1814 şi 1830, timp în care, cu ajutorul armatelor străine, a avut loc în Franţa restaurarea dinastiei Bourbonilor.

33 Pair al Franţei – membru al Camerei superioare, în timpul Restauraţiei.

34 Congregaţie – nume dat, în vremea Restauraţiei, nucleului conducător al bisericii catolice, care tindea din nou să devie dominantă în stat.

35 Lucrările de la Palais-Royal – în timpul Restauraţiei, se lucra la o galerie cu geamuri care avea să înlocuiască vechea galerie de lemn din corpul de clădiri al aşa-numitului Palais-Royal, loc de întâlnire al chefliilor şi jucătorilor de jocuri de noroc.

36 Mişcările Taglionei – Maria Taglioni a fost o dansatoare vestită din secolul al XIX-lea (1804-1884).

37 Talma – celebru actor francez (1763-1826).

38 Condeiul lui Charlet şi al lui Callot, penelul lui Téniers şi al lui Rembrandt – pentru redarea acestei scene nocturne de pe stradă, Balzac evocă talentul desenatorilor francezi realişti Charlet (1792-1845) şi Callot (1592-1635), al pictorilor flamanzi Téniers (tatăl – 1582-1649 – a fost tot atât de celebru ca şi fiul – 1610-1694 – în zugrăvirea scenelor populare de exterior), precum şi al celebrului pictor olandez Rembrandt (1606-1669), maestru al clar-obscurului.